

Katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciální pedagogika pro vychovatele

Děti a šikana Children and bullying

Bakalářská práce: 12-FP-KSS-1018

Autor:

Lucie Lžičarová

Podpis:

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Konzultant:

Počet:

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
62	17	0	13	17	8

V Liberci dne:

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Lžičarová**
Osobní číslo: **P10000806**
Studijní program: **B7506 Speciální pedagogika**
Studijní obor: **Speciální pedagogika pro vychovatele**
Název tématu: **Děti a šikana**
Zadávající katedra: **Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl bakalářské práce: Zjistit informovanost žáků na druhém stupni o jevu šikany.

Zjistit názory žáků na šikanu, co si pod pojmem představují. Zjistit, jak se žáci setkávají s pojmem šikana ve školním prostředí.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazník

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČERNOCH, Felix, et. al., 1997. Šikaně stop. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR - AVIS. ISBN 80-86049-14-0.

KADLECOVÁ, Eva, 2010. Šikana očima dětí. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta. ISBN 978-80-7394-199-4.

KOLÁŘ, Michal, 2000. Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-409-5.

ŘÍČAN, Pavel, 1995. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.

SPALKOVÁ, Dája, 2007. Postavme se šikaně! S využitím osobních zkušeností žáků ZŠ Vrchlického v Liberci z jejich projektů Šikana a jak jí čelit - pohled očima vrstevníků a Postavme se šikaně! 1. vyd. Liberec: Alfa marketing. ISBN 978-80-254-6486-1.

ŠTURMA, Jaroslav, 2001. Šikanování a šikanovaní jako pedagogický problém. Hradec Králové: Líp. ISBN 80-902289-5-X.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **1. dubna 2012**

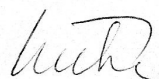
Termín odevzdání bakalářské práce: **26. dubna 2013**

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PaedDr. PhDr. Ilona Pešatová, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 22. dubna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Děti a šikana
Jméno a příjmení autora: Lucie Lžičařová
Osobní číslo: P0000806

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

.....

Poděkování

Tímto děkuji vedoucímu mé bakalářské práce, Doc. PhDr. Bohumilu Stejskalovi CSc., za cenné rady a odborná stanoviska při tvorbě bakalářské práce.

Dále děkuji všem žákům základní školy, jež byli ochotni vyplnit mnou předložené dotazníky a bez nichž by tato práce nemohla být vypracována.

Také děkuji Základní škole Raspenava, respektive jejím zástupcům, kteří mi poskytli možnost provést tuto studii právě na jejich škole.

Děkuji také svým a přátelům a kolegům, kteří mi vycházeli vstříc.

Velký dík patří také mé rodině a blízkým, kteří mě po celou dobu studia podporovali.

Název bakalářské práce: Děti a šikana

Jméno a příjmení autora: Lucie Lžičarová

Akademický rok odevzdání bakalářské práce: 2013/2014

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Anotace:

Předložená bakalářská práce se zabývala problematikou šikany mezi žáky na základní škole, respektive na druhém stupni základní školy.

Cílem bakalářské práce bylo charakterizovat problematiku šikany mezi žáky a zjistit, jak jsou žáci o šikaně informováni a jestli se žáci se šikanou setkávají či někdy setkali.

Bakalářskou práci tvoří dvě stěžejní části. Teoretická část vychází z odborné literatury, která je zaměřena na šikanu jako takovou a vše co s ní souvisí. Druhou částí bakalářské práce je empirická část, ve které jsou popsány výsledky průzkumu, který se zabýval výskytem šikany, především tím, jak je šikana v podvědomí dětí vnímána a jestli se s ní žáci setkávají nebo někdy v minulosti setkali. Šetření probíhalo formou dotazníku, který byl distribuován žákům druhého stupně základní školy od páté do deváté třídy. To znamená pro pět tříd. Vyplnění dotazníku bylo nepovinné. Výzkumný vzorek byl 130 žáků. Vyplněných dotazníků, které se vrátily bylo 114, přičemž bylo vyřazeno 8 dotazníků z důvodů neúplnosti.

Hypotézy byly zaměřeny na informovanost dětí o pojmu šikana obecně, dále na zjištění negativních reakcí na šikanu a na zjištění počtu dětí, které by na šikanu byly schopné poukázat.

Průzkumem bylo zjištěno, že žáci jsou o pojmu šikana informováni dobře. Většina ví, co šikana znamená a obnáší, a proto ji většina žáků bere jako zlo, které by se nemělo tolerovat. Dále jsme zjistili, že žáci by byli ve většině případů schopni upozornit na probíhající šikanu ve svém okolí.

Klíčová slova: agresivita, agresor, dítě, oběť, prevence, strach, šikana, základní škola

Title of the bachelor thesis: Children and bullying

Author: Lucie Lžičářová

Academic year of the bachelor thesis submission: 2013/2014

Supervisor: Doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

Summary:

This submitted Bachelor's work was dealing with an issue of bullying among pupils at a secondary level of elementary school.

The aim of this work was to give a characteristic of a problem of bullying among pupils and to find out the level of their knowledge about it, and also if they have ever encountered bullying.

The Bachelor's work is divided into two parts. The theoretical part is based on professional literature sources which are focused on bullying and connected to this topic. The second part of the work is empirical, and there are described results of the survey which concerns bullying. There is also mentioned how pupils feel about it, or if they have ever experienced or witnessed bullying so far. The survey itself was undertaken in a form of a questionnaire and it was distributed among pupils at a secondary level of elementary school (from 5th to 9th forms), which counts for five classes. To fulfil the questionnaire was a voluntary act. However, 130 pupils took part in it. At the end we received back 114 questionnaires, of which 8 had to be condemned because of incompleteness.

Hypotheses were aimed at children's awareness of the problem, but also at identifying negative reactions against bullying and establishing a number of children who would be able to point it out.

The survey declared that pupils are well informed about bullying. Most of them understood what it means and they consider it an evil which should not be tolerated. We also discovered that a large number of pupils are willing to reveal any possible cases of bullying in their surroundings.

Key words: aggression, aggressor, child, victim, prevention, dismay, bullying, elementary school

Obsah

Motto.....	11
Úvod.....	12
TEORETICKÁ ČÁST.....	14
1 TEORIE AGRESE.....	14
1.1 Zdroje agrese.....	14
1.1.1 Agrese jako reakce na nenaplnění potřeb.....	14
1.1.2 Agrese jako projev potlačovaných emocí.....	15
1.1.3 Agrese jako důsledek nadměrně pečující výchovy.....	15
1.1.4 Agrese jako nápodoba.....	15
2 ŠIKANA.....	15
2.1 Definice.....	15
2.2 Vymezení pojmu šikana.....	16
2.3 Šikana psychická a fyzická.....	16
3 PŘÍČINY ŠIKANY.....	16
3.1 Skupinová dynamika šikanování.....	17
3.2 Rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany.....	17
3.3 Některé nedostatky a poruchy prostředí.....	18
4 STADIA ŠIKANY.....	18
4.1 První stadium: Zrod ostrakismu.....	18
4.2 Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace.....	18
4.3 Třetí stadium: Vytvoření jádra (klíčový moment).....	19
4.4 Čtvrté stadium: Většina přijímá normy.....	19
4.5 Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana.....	19
5 PROTAGONISTÉ ŠIKANY.....	19
5.1 Charakteristika agresorů.....	20
5.1.1 Typy agresorů.....	20
5.2 Charakteristika obětí.....	21
5.3 Agresivní oběti.....	21
6 DŮSLEDKY ŠIKANY.....	22
6.1 Důsledky pro oběti.....	22
6.1.1 Ohrožení psychického a somatického zdraví.....	22

6.1.2 Dnešní oběti jako budoucí pachatelé.....	23
6.1.3 Náchylnost oběti šikany k neetickému chování.....	23
6.1.4 Kumulovaný efekt.....	23
6.2 Důsledky pro agresory.....	23
6.3 Důsledky pro ostatní žáky.....	23
7 KYBERŠIKANA.....	24
7.1 Projevy kyberšikany.....	24
7.2 Specifika kyberšikany.....	25
7.3 Ochrana před kyberšikanou.....	26
8 ŠIKANA U DĚTÍ S PORUCHAMI AUTISTICKÉHO SPEKTRA.....	26
8.1 Závažnost problému.....	28
9 PREVENCE ŠIKANY.....	28
9.1 Druhy prevence.....	28
9.2 Předpoklady úspěšného řešení šikany.....	29
9.3 Rozpoznání příznaků šikany.....	30
10 HRY PRO ZVLÁDNUTÍ ZLOSTI A AGRESIVITY.....	31
10.1 Hry napomáhající demaskovat a ventilovat agresivitu.....	33
10.2 Hry pomáhající poznat podněty naší agresivity.....	33
10.3 Hry pomáhající lépe porozumět sobě i druhým.....	33
10.4 Hry pomáhající zvládat podněty naší agresivity.....	33
10.5 Hry pomáhající budovat zdravé sebevědomí a sebeúctu.....	34
10.6 Hry pomáhající navazovat neagresivní vztahy.....	34
10.7 Hry pomáhající pokojně řešit konflikty.....	34
EMPIRICKÁ ČÁST.....	35
11 Cíl bakalářské práce.....	35
12 Formulované hypotézy.....	35
13 Použitá metoda.....	35
14 Popis výzkumného vzorku.....	36
15 Vyhodnocení získaných dat.....	38
16 Vyhodnocení hypotéz.....	55
Závěr.....	56
Navrhovaná opatření.....	58

Seznam použitých zdrojů.....	59
Seznam příloh.....	61

Motto

„Svoboda nemůže růst – nemůže dokonce ani jen přežívat – v jakékoliv atmosféře či klimatu. Na strastiplné cestě lidských dějin byly svobodné společnosti překvapivě vzácné. Ekologie svobody je křehčí než biosféra Země. Svoboda potřebuje čisté a blahodárné zvyky, zdravé rodiny, obecnou slušnost a nebojácnou úctu jednoho člověka k druhému. Svoboda potřebuje celý dešťový prales drobných skutků ctnosti, složité vazby vzájemné oddanosti, planoucí lásku, neumírající věrnost. Svoboda potřebuje zvláštní instituce a ty zase potřebují lidi specifických nároků srdce“ (Michael Novák) (Kolář, 1997, s.8).

Úvod

Základní škola je základním mezníkem v životě dítěte. Připravuje děti na výběr svého budoucího povolání, respektive zde získají dovednosti a vědomosti, ujasní si své priority a mohou pokračovat v dalším studiu. Je proto velmi důležité, aby dítě prošlo základní školou bez větších potíží a problémů, tzn. v klidu.

Tématem předložené bakalářské práce je šikana. Práce zkoumá jak, děti pojmu šikana rozumí, co si pod pojmem představují. Dále se prací snažíme zjistit, zda-li by byli žáci schopni upozornit na šikanu, která by se vyskytla v jejich okolí. Toto je dost podstatná otázka, neboť dokud se o šikaně neví, nemůže být účinně řešena.

Téma předložené bakalářské práce bylo zvoleno s ohledem na fakt, že šikana je v dnešní době dosti rozsáhlý problém, a to nejen na základních školách. Dnes se šikana vyskytuje již v mateřských školách. Tento fakt je nám znám od kolegů pedagogů, kteří v mateřských školách pracují. Proto je velmi důležité ji zachytit co nejdříve, než jsou napáchány škody.

Cílem předložené bakalářské práce je zjistit informovanost žáků na druhém stupni o pojmu šikany. Zjistit názory žáků na šikanu, co si pod pojmem představují. A dále zda-li se žáci již setkali s pojmem šikana ve školním prostředí.

Předmětem bádání předložené bakalářské práce je zjišťování, zda jsou žáci schopni o šikaně mluvit a upozornit na ni a také jestli se žáci se šikanou setkávají na vlastní kůži případně jakým způsobem.

Pro ověření hypotéz byl pro předloženou bakalářskou práci vybrán přístup kvantitativního průzkumného šetření, který byl založen na technice anonymního dotazníku.

Předložená bakalářská je rozdělena na část teoretickou a část empirickou. V teoretické části se autorka zabývá samotným pojmem šikana, příčinami, rozdělením, důsledky, stadii šikany a možnými řešeními agrese jako takové. Je zde také nastíněn problém kyberšikany, která je dnes velmi rozšířená a velmi nebezpečná, může dítěti více ublížit než šikana fyzická. Teoretická část zpracovaná podle současné odborné literatury tvoří východiska pro část praktickou. Obsahuje vysvětlení základních pojmů a myšlenky z nichž praktická část vychází. V empirické části bakalářské práce jsou mimo jiné

ověřovány hypotézy prostřednictvím dat, která byla získána od vzorku respondentů tvořeného žáky druhého stupně základní školy. Získaná data byla následně zpracována do grafů a tabulek.

Smyslem předložené bakalářské práce bylo zachytit názory a postoje, které se týkají šikany z pohledu a zkušeností žáků druhého stupně základní školy.

TEORETICKÁ ČÁST

1 TEORIE AGRESE

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu, jako člověk“
(Alexander Mitscherlich).

Víme, že příčin, vlivů a faktorů přispívajících k vzniku a následnému rozvoji šikany je opravdu mnoho. Rozhodně nemůžeme říci, že bychom je znali všechny. Hodně významným faktorem, který v souvislosti s problematikou šikany nesmíme opomenout zmínit je **agrese**.

Z českých autorů zmíníme Ondráčka, který zužuje otázku agrese pouze na lidi (Ondráček, 2003), můžeme šikanu zjednodušeně chápat jako poruchu chování. Agrese je velmi široký pojem, který se odehrává i v živočišné říši, nazýváme ho tzv. vnitrodruhová agrese, což zjednodušeně znamená, že se odehrává mezi příslušníky stejného druhu. Proto ho zůžeme a budeme se věnovat agresi pouze mezi lidmi.

Na toto téma vyvstává mnoho otázek. Je agrese vrozená? Je to pud, který nemůžeme ovládnout? Jak vlastně vzniká? Všeobecně můžeme akceptovat předpoklad, že agrese má vrozené zdroje, které jsou dále rozvíjeny sociálním učením, a také prostředím okolo nás. Agresivitu většinou provází neposlušnost, negativismus, ale také absence emočního prožívání (Ondráček, 2003).

1.1 Zdroje agrese

1.1.1 Agrese jako reakce na nenaplnění potřeb

Pokud nejsou u jedince naplňovány základní tělesné a psychické potřeby, je tato situace vnímána jako stav ohrožení, který může vést k agresi. Konkrétně může jít o následující situace: alkohol v rodině, rozvod v rodině, zanedbané či týrané dítě, nedostatek respektu od okolí.

1.1.2 Agrese jako projev potlačovaných emocí

Zdrojem agrese mohou být emoce, které nejsou daným jedincem z dřívější doby zpracované např. smutek, vztek, beznaděj aj.

1.1.3 Agrese jako důsledek nadměrně pečující výchovy

Tyto jedinci nevidí rozdíl mezi přáním a skutečnými potřebami, neboť rodiče jim poskytnou vše a vždy. Pokud se setkají s tím, že jim někdo nevyhoví, nesplní jejich přání, začnou se chovat agresivně.

1.1.4 Agrese jako nápodoba

Děti mohou napodobovat nevhodné a agresivní chování např. podle vzorů z médií a to z toho důvodu, že toto chování je prezentováno, jako něco zajímavého nebo tak, že jím lze získat např. postavení ve skupině. Děje se tak často u dětí, které nemají ve svém okolí vzory dospělých, ke kterým by se mohly upínat (Odyssea.cz).

2 ŠIKANA

2.1 Definice

Z hlediska zvoleného tématu je třeba definovat slovo **šikana**, například podle Pavla Říčana je odvozeno z francouzského „checane“. To znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, ale také byrokratické lpění na liteře předpisů.

Z hlediska cíle je potřeba šikanu definovat jako fyzické či psychické nebo kombinované ponižování, týrání slabších jedinců silnějšími. Jde o jednání, jehož cílem je zastrašit, ohrozit nebo ublížit jinému člověku nebo skupině lidí (Bendl, 2003, s. 26).

Každá definice by měla obsahovat hlavní znaky, které svědčí o tom, že jde právě o šikanu. Jsou jimi:

- úmysl ublížit fyzicky nebo psychicky druhému,
- nepoměr sil mezi agresorem a obětí,
- opakovanost incidentů, nebo počet agresorů (Parry, Garrington, 1977).

Z hlediska cíle je potřeba definovat pojem „charakteristika školního šikanování“, která je obsažena v „Metodickém pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení“. V tomto materiálu je řečeno: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit.“ Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků“ (Bendl, 2003, s. 27).

2.2 Vymezení pojmu šikana

Z hlediska cíle můžeme vymezit šikanu jako patologický jev, při kterém dochází k poškozujícímu nebo agresivnímu chování jedince nebo skupiny proti slabšímu dítěti, které se často opakuje. Ti, kteří šikanují jsou mnohdy i jedinci intelektově nadprůměrní a s výborným prospěchem. To nasvědčuje tomu, že pokud si budeme myslet, že šikana se rodí z „hlouposti“ či nevědomosti, tak se budeme mýlit (Šturma, 2001, s. 5).

2.3 Šikana psychická a fyzická

Mnoho lidí si pod pojmem šikana představuje pouze různé formy fyzického násilí, jako je bití, pošťuchování, škrábání aj. Toto ale bývá často důvodem, proč se prvotní formy násilí, kterému říkáme psychické (zesměšňování, nadávky, pomluvy, manipulace, ničení osobních věcí....) podceňují a bagatelizují (Vágnerová, 2009, s. 11-12).

3 PŘÍČINY ŠIKANY

Zde jsme vycházeli především z názoru P. Říčana, který se v jedné ze svých knih zmiňuje, že šikana má několik příčin. Některé poznáme na první pohled a jiné pouze tehdy, pokud jdeme do hloubky daného problému. Jednou ze skrytých příčin šikanování je tlak kolektivu, který například nutí chlapce, aby byl tvrdý, aby se choval tak, jak se od něho očekává. To znamená, aby se nebál, když ho někdo uhodí, a aby v případě potřeby uměl ránu také dát.

Další příčinou šikany, ke které bychom se většinou styděli přiznat, je **touha po moci** (chtít ovládat jiného člověka). Je to pochopitelné, protože když někoho ovládáme, může nám to pomoci uspokojit jiné potřeby a přání (např. zmocnit se nějaké věci). Dalším motivem šikany bývá **krutost**. Lidem někdy činí potěšení, když vidí jiného člověka trpět. Psychoanalytici objevili, že něco podobného dřímá ve většině lidí a někdy až příliš snadno to lze probudit. Při šikaně hraje také určitou roli **zvědavost**, jak se týraný zachová ve strachu, ponížení a bolesti a k čemu všemu se dá přinutit. Se zvědavostí souvisí nuda a touha po vzrušujících zážitcích. To se může dít při nedostatku soucitu a mravních zábran (Říčan, 1995, s. 28-30).

Sebestřetná a sobecká orientace člověka je podstatnou charakteristikou pro růst zdatného strůjce šikanování. K týrání druhých, ale nevede automaticky samotná porucha duchovního a morálního vývoje. Je zapotřebí řady příčin a podmínek a to v oblasti dědičnosti, mozku a výchovného prostředí. U daného problému se zaměříme především na negativní školní vlivy, které způsobují šikanování. Budeme se zabývat především skupinovou dynamikou šikanování, rizikovými osobnostními charakteristikami a prostředím, které nedbá na prevenci (Kolář, 2001, s.78-79).

3.1 Skupinová dynamika šikanování

Z hlediska této práce musíme použít názoru velmi známého spisovatele M. Koláře, který tvrdí, že se jedná se o síly, vznikající ve vztazích ve skupinovém životě žáků. Skupinová dynamika je přítomna v každé skupině. Potenciál jejího vlivu na změnu jednotlivce či skupiny může být užitečný nebo zneužit. Naši pedagogové často neumějí pracovat s touto skupinovou dynamikou, což je velká chyba. Nemohou tak budovat pedagogické komunity. Oddělení oficiálního světa pedagogů od skrytého světa žáků je tím důsledkem. V případě šikany je nevědomě a nereflektovaně užito vlivu skupinové dynamiky agresory k destrukci svobody a pozitivních vztahů v dané skupině (Kolář, 2001, s.79).

3.2 Rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany

Osobnostní charakteristiky všech účastníků šikany v dané skupině jsou pro vznik tohoto jevu hodně důležité. Pro nastartování šikany hrají nejvýznamnější roli

charakteristiky jejich iniciátorů, obětí a jejich vzájemný vztah. Někdy jejich vzájemné jednání může působit dojmem, jako kdyby šlo o nějaký skrytý scénář zvláštní spolupráce.

Existují ale i jiné spouštěcí varianty. Osobnostní charakteristiky obou aktérů šikany, agresora i oběti ustupují do pozadí. Toto se děje většinou v případech, kde jsou již zaběhnuté tradice, a to v internátech, výchovných ústavech, dětských domovech, také ve vězeních a samozřejmě na vojně (Kolář, 2001, s.84).

3.3 Některé nedostatky a poruchy prostředí

Někteří lidé mají vyšší pohotovost a průraznost povahy k ubližování slabých. Automaticky z toho ale nevyplývá, že se stanou iniciátory šikanování. Vývoj závisí na tom, jaké je jejich nejbližší okolí a na tom, jak na sobě budou aktivně pracovat. I v případě, že osobnost strůjce přeci jenom uzraje, není vůbec jisté, zda v dané skupině k šikanování opravdu dojde. Závisí to na schopnostech pedagoga a na konstelaci skupiny. Prostředí, jako takové, má pro výskyt šikanování opravdu nepřehlédnutelný vliv (Kolář, 2001, s.92).

4 STADIA ŠIKANY

Tato práce vychází ve velké míře z názorů N. Dubina, který mimo jiné popsal jednotlivá stadia šikany velmi přehledně.

4.1 První stadium: Zrod ostrakismu

Toto stadium se odehrává vlastně v každé skupině, protože všude bývá někdo, kdo není oblíbený nebo nějakým způsobem vyčnívá. Jedná se o mírné, převážně psychické formy násilí. Okrajový člen se ve skupině necítí dobře. Ostatní ho odmítají, pomlouvají ho. Zdá se, že zatím je vše v pořádku, ale taková situace je již zárodkem pro šikanování a je zde riziko dalšího negativního vývoje (Dubin, 2009, s. 12-13).

4.2 Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V situaci, kdy stoupá ve skupině napětí, začnou neoblíbení žáci (ostrakizovaní) sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich léčí komplexy, např. proto, že se bojí písemné práce či jiného úkolu nebo zkrátka jen proto, že je nebaví do školy chodit. Jejich chování se přitvrzuje. Zprvu se objevuje nejvíce subtilní fyzická agrese (Dubin, 2009, s. 12-13).

4.3 Třetí stadium: Vytvoření jádra (klíčový moment)

Vytváří se jádro, skupina agresorů. Ti spolu začnou spolupracovat, a ne náhodně, ale systematicky šikanovat pro ně vhodné oběti. Těmi jsou „slabí“ žáci, kteří jsou ve třídní hierarchii nejnižší (Dubin, 2009, s. 12-13).

4.4 Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou skupiny. Stávají se tak nepsaným zákonem. Tomuto tlaku se dokáže postavit málokdo ze skupiny. Tito žáci si vytváří jakousi alternativní identitu a zcela tak podléhají aktérům šikany. Stane se, že i mírní a jinak hodní žáci se začínají chovat krutě. Aktivně se podílejí na šikaně a mohou u toho zažívat jakési uspokojení (Dubin, 2009, s. 12-13).

4.5 Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni žáci ve třídě a šikanování se stává programem pro celou skupinu dětí. Žáci jsou rozděleni na dvě skupiny, kdy jedna skupina má všechna práva, mohou si všechno dovolit a druhá skupina nemůže nic, protože je první skupinou tzv. vykořisťována (Dubin, 2009, s. 12-13).

5 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Z hlediska této práce musíme použít názoru S. Bendla, že protagonisté šikany se běžně označují za agresory a oběti. Ale víme, že toto členění je velmi zjednodušené. Někteří autoři je rozčleňují do dalších podskupin, protože mezi jednotlivými agresory a obětmi jsou nepřehlédnutelné rozdíly. Např. podle Valerie Begasové jsou účastníci šikany členěni do sedmi podskupin.

1. Pasivní oběti – bojácné, opatrné a uzavřené děti. Často bývají fyzicky slabé, nemají dostatek sebedůvěry, nedokáží se samy bránit.

2. Provokující oběti – úmyslně provokují, posmívají se a podněcují negativní reakce. Paradoxně si hned stěžují, pokud jim někdo oplatí stejným způsobem jejich chování.

3. Účelové oběti – berou na sebe roli oběti, nebo se zapojují do činností, které má co dělat s výtržnictvím, a to proto, aby je skupina přijala (Bendl, 2003, s. 41-42).

4. Falešné oběti – přehnaně si stěžují na ostatní ve svém okolí, obvykle proto, aby na sebe upoutaly pozornost.

5. Útočníci-oběti – to jsou děti, které mají pokaždé jinou roli, podle toho v jaké jsou situaci.

6. Útočníci – děti, které pronásledují a ubližují druhým, aniž by měly nějaký důvod. Mají větší sebedůvěru, více energie a také fyzickou sílu.

7. Úzkostní útočníci – děti mající velmi nízkou sebedůvěru, kterou se snaží kompenzovat tím, že někoho šikanují. Obvykle pocházejí ze špatných rodinných podmínek, mívají problémy s učením (Bendl, 2003, s. 41-42).

5.1 Charakteristika agresorů

Iniciátoři šikany bývají jedinci starší, fyzicky vyspělejší a mohou být i sociálně narušení. Stává se jím obvykle disharmonická osoba. Vliv na agresivní chování má často na svědomí negativní zkušenost z rodiny, kde rodiče upřednostňují násilné řešení problémů.

Podle Vavřečkové (2000) je osobnost agresora charakterizována podle jeho síly a obratnosti. Autorka ale upozorňuje, že nedostatečná síla může být vyvážena inteligencí, která je spojená s krutostí a bezohledností. Nedostatek empatie, touha dominovat, a nedostačující sebevědomí patří k charakteristickým vlastnostem agresora.

Podle Helmuta Erba, lidé na první pohled velice suverénní, svým násilným a hrubým chováním se snaží zakrýt strach. Za maskou síly, agresivity skrývají slabost a bezmoc (In. Bendl, 2003, s. 43-44).

Najdou se tací, co tvrdí, že vývoj agrese probíhá již v prenatálním období. Pro nenarozené dítě je proto velmi důležitý vztah matky a pocity, které k němu vysílá (Antier, 2004).

5.1.1 Typy agresorů

Různí autoři preferují typy agresorů jinak. Dále zmíníme typy agresorů dle Fontany.

„Hrubián“

Je to člověk velmi impulzivní, který je dost často také primitivní. Má narušené vztahy k autoritám. Šikanuje tvrdě a nelítostně, od obětí vyžaduje absolutní poslušnost. V jejich rodinách se často objevuje agrese až brutalita a agresivní jedinec, jedná tak, jako by ho vracel nebo napodoboval.

„Slušňák“

Tento typ bývá kultivovaný, zdánlivě slušný, sociálně zdatný. Uchyluje se k metodám, kdy on je mozkiem ubližování. Je chladnokrevný a krutý. K násilí používá jiných lidí, kteří jsou jinak sociálně neatraktivní. Jeho útoky jsou cílené a rafinované, spíše bez přítomnosti svědků. Pochází z rodin, kde je uplatňován náročný až vojenský dril, který je bez lásky.

„Srandista“

Tento typ je zábavný, optimista, má velkou sebedůvěru, je oblíbený a vlivný. Má zvýšenou potřebu pozornosti, kterou si zajišťuje tím, že zlomyslně a škodolibě ubližuje svým obětem. Šikanuje pro pobavení. Pochází z rodin, kde mohl být upřednostňován černý humor, sarkasmus, ironie, jinak nejsou známá žádná jiná specifika.

5.2 Charakteristika obětí

Dle našeho názoru je velmi smutné je, že jedinci, kteří jsou obětí šikany bývají velmi často hodní a bezproblémoví žáci.

Podle Drtilové (2000) jsou oběti rozděleny do tří základních skupin. První skupinou jsou slušní, hodní a nositelé toho dobrého do společnosti. Druhá skupina je tvořena lidmi s vysokou úzkostí. A třetí skupinou jsou potomci rodičů, kteří nejsou agresivní, ale příliš úzkostliví.

5.3 Agresivní oběti

Chovají se tak, že ukazují svojí sílu a zároveň tím upozorňují na svoje osobní neštěstí. Tyto děti bývají v kolektivu většinou značně neoblíbené. Myslíme si, že je to tím, že ostatní děti nevědí, co si o nich vlastně mají myslet.

Některé děti, zvláště ty s nadměrně provokujícím a sebe-prosazujícím chováním, mohou být zároveň agresory i oběťmi (Fontana, 2003s.303).

6 DŮSLEDKY ŠIKANY

Z hlediska cíle je potřeba zmínit, že všechny formy antisociálního chování žáky ovlivňují, narušují totiž jejich osobnostní prostor. Zabírají také čas vyučujících, neboť ti jsou nuceni vyšetřovat vzniklé incidenty a tím je narušováno vyučování.

Šikana je opravdu hrozivý fenomén, začínající provázet děti již od předškolního věku. Zastavuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje v destruktivní její působení.

Šikanování je nebezpečné jak pro oběť, tak i pro osobu, kterou je prováděna (Bendl, 2003, s.35).

6.1 Důsledky pro oběti

Nebezpečí šikany spočívá hlavně v její závažnosti a dlouhodobosti, neboli opakování se. Často si oběť nese následky po celý svůj život a to jak duševní, tak tělesné. Jsou i případy, kdy oběť již neunesla další nátlak, ponižování a spáchá sebevraždu (Bendl, 2003, s.35).

„Šikana“ zanechává na oběti psychologické i sociální následky. Oběti velmi často trpí pocity méněcennosti, nemají blízké přátele. Porušena bývá i jejich schopnost soustředit se. Mívají velmi nejisté chování, a neumí, nebo jen velmi těžko projevují své city. Šikana mívá podíl na dětském sebe poškozování a sebevražedných pokusech. V dospělosti jsou náchylnější ke stavům úzkosti, deprese a osamělosti. Mohou mít také potíže s heterosexuálními vztahy (Langer, 1994, s.208).

6.1.1 Ohrožení psychického a somatického zdraví

Šikana bezpochyby způsobuje silný sociální stres. Potíže, které se u obětí šikanování objevují můžeme zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy.

Podle Šolcové (1995) patří k psychickým důsledkům šikany sklon k úzkostnosti, senzitivní vztahovačnost, depresivní naladění nebo obranný postoj. Somatické projevy často zahrnují např. snížení imunity, poruchy spánku, svalovou tenzi nebo vyšší sklon k prožívání bolesti (Bendl, 2003, s.35-36).

6.1.2 Dnešní oběti jako budoucí pachatelé

Z dětí, které jsou oběťmi násilí, se stávají hlavně v období dospívání a následně dospělosti pravděpodobněji pachatelé násilí. Podle Koukolíka a Drtilové (2001) děti, které jsou od pěti let oběťmi domácího násilí se potom ve věku od 9-12 let stávají pachateli či oběťmi častěji, než je to u dětí, které vyrůstají v ideálním prostředí (Bendl, 2003, s.38).

6.1.3 Náchylnost oběti šikany k neetickému chování

K neetickému chování jsou více náchylní šikanovaní žáci než žáci, kteří nejsou oběťmi šikany. To je překvapivý důsledek šikany. Děti se totiž mohou špatné normy naučit z nekázně druhých, u kterých vidí, že jejich špatné chování se jim většinou vyplácí, mají z toho prospěch a nejsou potrestáni (Bendl, 2003, s.38).

6.1.4 Kumulovaný efekt

Jde o jev, kdy šikanovaný má už tak nízké sebevědomí a časem si začne myslet, že není něco v pořádku s ním. Může u nich dojít k tomu, že si začnou myslet, že to trápení a obtěžování si vlastně zaslouží (Bendl, 2003, s.38-39).

6.2 Důsledky pro agresory

Nebezpečím do budoucna je možnost zapamatování si zkušeností. Je prokázáno, že tyto děti se stávají členy pochybných part nebo aktéry nezákonných činů, a to již na konci základní školy. Je zde velké riziko jejich budoucí kriminální činnosti. Pokud se podaří

jejich agresivní chování zastavit již v tomto věku, snížíme tím riziko jejich kriminalizace v budoucnosti (Bendl, 2003, s.39).

6.3 Důsledky pro ostatní žáky

Ve skupině, ve které k šikaně dochází se bohužel mohou „nakazit“ i žáci, kteří nejsou účastníci šikany. Po nějaké době začnou tyto děti chování agresorů schvalovat a nakonec se z nich stávají aktivní účastníci šikany, kteří agresora např. pobízejí k odporným aktivitám proti „slabším“ žákům (Bendl, 2003, s.39).

7 KYBERŠIKANA

Moderní technologie jsou stále dokonalejší a pestřejší, nabízí neuvěřitelné možnosti, jak si vyhledat informace a rozšířit znalosti. Zejména přitahují mladou a nejmladší generaci. Ti jsou schopni trávit u počítače třeba celé hodiny. Děti si všeobecně rády hrají a internet jim k tomu poskytuje nepřeborné množství příležitostí. Na počítači je možno hrát různé hry, přehrávat si hudbu a filmy nebo stahovat různé programy. Pro starší děti je to zdroj informací. Dětem však chybí zkušenosti dospělých, proto jsou schopni hůře předcházet rizikům, které jsou s těmito technologiemi spojeny. Tyto technologie, mohou být využívány smysluplně, podobně, jako jiné lidské vynálezy, nebo naopak nebezpečně zneužívány (Vágnerová a kol. 2009, s.91).

Konkrétní příklad, kdy jsou moderní technologie zneužívány je právě **kyberšikana**. Faktem je, že se odehrává ve virtuálním prostředí, kterému dospělí často nerozumí a proto se může ocitnout mimo jejich kontrolu (Vágnerová a kol. 2009, s.91-92).

O tomto tématu se v českých poměrech hovoří teprve v posledních letech. Známé jsou případy zneužívání techniky, zejména mobilů a počítačů ze školního prostředí. Stejně tak nové typy obětí, kterými jsou pedagogové, kteří bývají velmi často natáčeni svými žáky. Nahrávky poté umísťují na serverech. Škola je povinná tyto případy řešit, pokud k nim došlo na půdě školy. Některé školy mají navíc stanovená pravidla chování žáků na internetu, kteří jsou s nimi seznámeni. Cílem je vytvořit co nejbezpečnější prostředí (Kyberšikana. *Prevence*, 2009, roč. 6, č. 2, s. 4).

Kyberšikana je tedy druh šikany, využívající elektronických prostředků. Mohou to být mobilní telefony, internet, e-maily a podobně. V mnohých zemích již přijali zákony

a různá bezpečnostní opatření, např. v USA je kyberšikana federálním zločinem již od roku 2006 (Vágnerová a kol. 2009, s.91-92).

7.1 Projevy kyberšikany

- Dítěti se někdo snaží prostřednictvím počítače ukrást osobní údaje.
- Infikuje jeho počítač viry.
- Zasílá mu agresivní, urážlivé a obtěžující e-maily (spamy...).
- Adresuje mu vulgární či výhružné zprávy.
- Zneužívá (případně vytváří) webové stránky, na nichž zveřejňuje karikatury, slogany, vtipy, fotky a videa, které dítě zesměšňuje a jež si přitom může prohlédnout velké množství uživatelů internetu.
- Napadá oběť na komunitních webech, v diskusních fórech a při „chatování“ (Vágnerová a kol. 2009, s.92).

7.2 Specifika kyberšikany

Můžeme se s ní setkat kdykoli a kdekoli. Trvá delší dobu, než je problém odhalen. Může se velmi rychle šířit a dosáhnou takových rozměrů, jaké si u tohoto jevu nedovedeme ani představit. Specifika virtuální reality mění charakter celého procesu, především i role agresorů a obětí (Vágnerová a kol. 2009, s.93).

- **Anonymita**

Přibližně 40% obětí se nikdy nedozví, kdo je vlastně šikanoval. Anonymní agresor se nemusí obávat, že bude vypátrán, pokud je technicky zdatný. To ho pobízí k tomu, aby aktivity stupňoval. Uvědomit si důsledky svých činů a cítit empatii vůči oběti, znemožňuje agresorovi fakt že nevidí bezprostřední reakci oběti.

- **Proměna agresora**

Agresorem může být kdokoli, stačí, že je zdatný v informačních technologiích.

- **Proměna oběti**

Často nezávisí na fyzické ani sociální zdatnosti oběti, agresor si ji vybírá náhodně v kyberprostoru. Vyšší riziko hrozí těm dětem, které jsou závislé na těchto technologiích.

- **Není úniku**

Oběť lze pronásledovat kdekoli a kdykoli, ne jen např. ve škole, ale i v bezpečí domova a maximálně narušovat její soukromí.

- **Absence fyzického násilí**

Skutečnost, že přímé znaky šikanování zde nejsou patrné (roztrhané oblečení, zranění, ztráta věcí...) znesnadňuje odhalení kyberšikany školou nebo rodiči.

- **Opakované zraňování**

Urážlivý e-mail či SMS se znovu a znovu připomínají tím, že si je oběť může kdykoli přečíst. Jsou to útoky něčím neukončené, stále trvající. A navíc slova napsaná mají mnohem tvrdší dopad, než slova mluvená

- **Šíře publika**

Divákem tohoto typu šikany se může stát kdokoli na světě, kdo má přístup na internet, což je hodně svazující. A navíc kyberšikana nemusí být opakovaná, stačí jednou zveřejnit diskriminující fotografii, která se potom může rozšířit neuvěřitelným způsobem (Vágnerová a kol. 2009, s.94-96).

7.3 Ochrana před kyberšikanou

Řešení rozhodně není zakázat dětem používání mobilních telefonů či internetu. Děti si najdou jiné prostředky, které použijí proti své oběti. Je tedy nutné najít skutečnou příčinu narušených vztahů mezi dětmi.

Vhodné je nějak uschovat e-maily, SMS a jiné materiály od agresora. Zkusit vypátrat, kdo je agresorem. Dále je vhodné kontaktovat poskytovatele serveru, ze kterého agresor šikanuje a požádat, aby útočnickovi zamezil přístup.

Dítě by mělo přestat jakkoli komunikovat s agresorem. Změnit svoji virtuální identitu, změnit třeba i SIM kartu. A hlavně nikde neuvádět svou skutečnou identitu (Vágnerová a kol. 2009, s.97-99).

8 ŠIKANA U DĚTÍ S PORUCHAMI AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Aspergerův syndrom

Odborníci ho definují jako neurobiologickou poruchu projevující se postižením v oblasti komunikace a chápání emocí. Také zde hraje velkou roli abnormalita smyslového vnímání. Spektrum tohoto postižení je velmi široké a proto musíme počítat s mnoha různými osobnostními profily osob s autismem. Všechny bohužel spojuje určitý strach a to proto, že lidé s Aspergerovým syndromem jsou velmi snadným cílem šikany (Dubin, 2009, s. 34-35).

Cílem šikany bývají následující charakteristické rysy syndromu:

- **Nízká frustrační tolerance** – má za následek sníženou schopnost vyrovnat se s nároky, které jsou na dítě kladeny prostřednictvím prostředí. Neschopnost vyrovnat se smyslovými podněty, perfekcionismus a neschopnost předvídat. Pokud frustrace překročí hranice, dítě vybuchne a ostatní si začnou myslet, že je divné.
- **Jednosměrné myšlení** – dítě je schopno věnovat pozornost jedinému podnětu. Uniknou mu tak důležité informace. To má negativní vliv na sociální dovednosti.
- **Obtíže v motorice** – nemají dobrý vliv na psaní a kreslení, také v tělesné výchově.
- **Důvěřivost** – dítě věří všemu, co slyší, a proto je často vystaveno posměchu spolužáků (Dubin, 2009, s. 48-49).
- **Pomalé zpracování smyslových podnětů** – dítě není schopno pohotově reagovat na slovní výpady spolužáků.
- **Problémy se čtením neverbálních klíčů** – mají obtíže při čtení řeči těla a tím dochází ke zkreslení poskytované informace. Děti nepochopí věci, které jsou ostatním hned jasné.

- **Zvláštní zájmy** – bývají dosti neobvyklé a ostatní děti to může nudit.
- **Nezkušenost ve vztahu k lidem opačného pohlaví** – to může v ostatních dětech vyvolat dojem, že je dotyčný homosexuál.
- **Kulturní ngramotnost** – hodně rozhovorů současné mládeže se týká témat o módě, v kterých mají děti s daným syndromem nedostatky. Proto trpí výsměchem od ostatních spolužáků.
- **Nedostatek představivosti** – při hrách, kdy je nutno něco předstírat (hry na něco) se nedostatek představivosti negativně projeví. Další poruchou představivosti je pravdomluvnost v situacích společensky nežádoucích.
- **Zvláštnosti v jazyce** – dítě s tímto syndromem se většinou vyjadřuje spisovně a velmi inteligentně a to bohužel přispívá k izolaci v kolektivu (Dubin, 2009, s. 48- 9).

Lidé s poruchou autistického spektra jsou zvlášť závažnou skupinou, proto jsme považovali za přínosné zmínit se o nich v této práci, i přes to, že nejsou přímo tématem.

8.1 Závažnost problému

Na toto téma bylo vypracováno velké množství studií. V jedné z nich se uvádí, že opakovanou šikanu prožívá 94% lidí s autismem (Heinrichs, 2003). Jiná tvrdí, že 22 z 22 osob s poruchou autistického spektra a to ve věku 11 až 19 let, bylo týráno svými vrstevníky pravidelně (Konstantareas, 2005). Další zpráva tvrdí, že ve stejné skupině je pravděpodobnost šikany čtyřikrát větší než u zdravých spolužáků (Little, 2002). Dítě, které si jednou někdo vybere za „cíl“, zažívá pak šikanu opakovaně podtrhuje skutečnost Olweus (2003) (Dubin, 2009, s. 35).

9 PREVENCE ŠIKANY

Úvodem bychom chtěli zmínit, že šikanování se vyskytuje jako přechodný jev. Přesto by pedagogové obecně měli být ostražití, aby se z obyčejných „klukovin a nevinných hrátek“ nestalo patologické chování. Proto se v další části práce seznámíme se souborem opatření, které vedou právě k prevenci a řešení šikanování, které ve své knize uvádí Bendl (2003).

9.1 Druhy prevence

Vavřečková (2000) tvrdí, že šikaně a jiným výchovným problémům je jednodušší a účinnější předcházet, než je následně řešit a odstraňovat.

Následně si tedy vysvětlíme dva druhy prevence, kterými jsou primární a sekundární prevence.

Primární prevence

Je platná v případech, kdy k šikaně zatím nedošlo. Spočívá v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti a ve výchově v harmonii, ale také v preventivních aktivitách ve škole, kterými jsou samostatnost nebo zdravé sebevědomí. Podle Říčana je také vhodné použít metodu, která pomáhá v překonání únavy a nepohodlí, otužilosti a tělesné zdatnosti. Tuto metodu označuje jako „výchovu k násilí“.

Nejúčinnější ochrana proti šikaně je budovat otevřené a kamarádské vztahy mezi členy školní komunity.

Sekundární prevence

Platná je v případech, kdy již k šikaně došlo a kde musí být použity takové metody k nápravě, aby se situace již neopakovala. To znamená včasná diagnostika, pedagogická opatření, okamžité vyšetření šikany. Důležitá je také výchovná činnost s agresory, což znamená postihy, tlumení agresivních sklonů, pochvala. (Bendl, 2003, s. 78).

9.2 Předpoklady úspěšného řešení šikany

Šikana a vše co s ní souvisí je velmi složitý jev. Proto, aby se nám jí dařilo úspěšně čelit, je zapotřebí vytvořit předpoklady pro účinnou prevenci a efektivní řešení.

Dle Bendla (2003) je v tomto snažení důležitých několik aspektů, které si následně popíšeme.

První základní předpoklad je **připuštění vzniku šikany a její existence ve škole**. Zde je důležitá osvěta a to pro všechny, kteří se pohybují ve školním prostředí, nejen pro žáky.

Další důležitý předpoklad je **oznámení jednotlivých incidentů na příslušná místa**. Na základě toho může dojít k adekvátnímu zákroku a zastavení daného antisociálního chování.

Také je důležité vést pečlivě **záznamy o případech šikany**. Záznam může sloužit i jako důkazný materiál.

Osvěta pro aktéry šikany a ostatní osoby, jichž se šikana týká je neméně důležitá. Seznámení se vším, co se šikany dotýká a to jak pro žáky, tak pro veškerý pedagogický personál.

Dalším velmi důležitým předpokladem je dohoda o společném postupu proti šikaně a aktivní zapojení všech do prevence šikanování, nebo-li **systémový přístup**. Toto je klíčovým předpokladem úspěšného boje s šikanou. Dílčí opatření, jako jsou přísný školní řád, posilování sebevědomí obětí, práci s agresory, ideovou výchovu, výchovné poradenství, pomoc v krizových situacích nebo rodiče zapojené do chodu školy, všechny tyto prostředky na sebe musí vzájemně navazovat (Bendl, 2003, s. 78-79).

9.3 Rozpoznání příznaků šikany

Děti většinou nechtějí o šikaně mluvit. Domníváme se, že důvodem je strach, že se to dozvědí ti co je šikanují a budou na tom ještě hůře. Spousta dětí se také může stydět, že se to děje právě jim. Ať už má dítě důvod jakýkoliv, my můžeme vnímat určité změny v jeho chování, které mohou šikanu signalizovat.

- Dítě nemá kamaráda, se kterým by mohl trávit svůj volný čas.
- Jiné děti ho nezvou na společné aktivity, ani k sobě domů.
- Najednou začnou chodit do školy nerady, i když před tím měly školu rády.
- Ráno odkládá odchod z domova do školy, můžeme na něm pozorovat známky strachu.
- Nemá chuť k jídlu.
- Do školy nelogicky nechodí nejkratší cestou, popřípadě žádá, aby byl do školy odvezen autem.

- Chodí domů ze školy hladové (to může být způsobeno tím, že mu možná agresori berou svačinu nebo peníze).
- Má neklidný spánek, popřípadě křičí nebo pláče ze spaní.
- Nesoustředí se a ztrácí zájem o učení.
- Více se zdržuje doma.
- Simuluje.
- Ztěžuje si na bolesti hlavy či břicha a chce se vyhnout škole.
- Bývá smutný, apatický, může mít výkyvy nálad.
- Často žádá peníze na svačinu, tvrdí, že je ztratil a podobně (Bendl, 2003, s. 79).
- Je nečekaně agresivní, např k sourozencům či rodičům.
- Nechce se svěřit s tím, jestli ho něco trápí.

10 HRY PRO ZVLÁDNUTÍ ZLOSTI A AGRESIVITY

V této kapitole jsme vycházeli především z názoru R. Portmannové, která tvrdí, že u nás je pedagogická činnost zaměřena spíše na harmonizaci. Jde při ní především o to vyhnout se konfliktům, než o to, aby se problémy účinně řešily. Vzniklé problémy se převážně řeší hledáním viníka a jeho napomenutím. To znamená, že na agresivní chování reagujeme trestem a sociálním odmítnutím. To je potom agresivně jednající osobou vyhodnoceno jako ohrožení, které podněcuje novou agresi, namísto toho, aby vedlo ke snížení zloby. Zde je tedy na místě cílevědomá pedagogická práce s agresivitou. Zlost je vysokým stupněm vnitřního podráždění, které není dobré jen tak přejít a myslet si, že se nevrátí. Důležité je říci, že agresivitu nelze předem srovnávat s násilím. Každý člověk má na danou věc jiný názor, proto vzniklé konflikty musejí být v první řadě vysloveny a následně dobře zvládnuty a vyřešeny bez zranění. K tomu je potřeba pomoci pedagogů (Portmannová, 1996, s. 11-12).

Pedagogové mají přitom spoustu možností, jak zmírnit agresivitu a zlobu u dětí a mládeže. Jednou z nich jsou interakční hry a cvičení. Hry dětem poskytují otevřené interakční systémy, které jim pomohou získat zkušenosti ve vztazích. Mohou při hře použít

vlastní pocity, mohou jednat otevřeně a tak zakusit důsledky svého jednání a to beze strachu.

Nevhodné jsou však soutěživé hry, ty neumožňují nastartování pozitivních sociálních procesů, ale vedou k psychickému napětí. Ideální jsou hry bez vítězství, neboli sociální hry. Ke hře patří např.:

- dynamika napětí a uvolnění,
- pohyb a tělesný kontakt,
- rozvoj fantazie, která vede až k nesmyslům, např. slovním hříčkám,
- povolené „agresivní“ chování,
- radost z opětovného nalezení bezpečí, ale také potěšení z opakování (Portmannová, 1996, s. 13).

Sociální hry také plní různé funkce:

- Slouží k sociálně kontrolované přeměně situací, které se v denním životě často opakují;
- také slouží výběrovému omezení celku, protože umožňují interakce omezením možností chování, a tím snižují nejistotu a strach.

Ti, co mají narušené vnímání tělesnosti se často chovají agresivně. Nejsou totiž schopni přijmout pozitivní tělesné kontakty. Při hře se mohou naučit ovládat a prozkoumat svoje tělo a naučit se bližšího kontaktu se svými vrstevníky. Agresivní chování lze ritualizovat právě při interakčních hrách, protože přetrvávají zdánlivé boje:

- střídavé útoky při hře paradoxně budují solidaritu a důvěru účastníků,
- slouží k vyjádření hněvu,
- odvádějí od společenských tlaků,
- je možné vyslovit např. nadávky a to bez sankcí a pocitu trapnosti,
- umožňují záměnu rolí (Portmannová, 1996, s. 14).

Hry a interakční cvičení pomáhají vyrovnávat deficity v sociální rovině a zprostředkovávají sociální a emocionální zkušenosti, které dokáží korigovat. To ovšem neznamená, že mohou nahradit např. terapii. Základem těchto her mohou být zvláštní cíle učení, které mají dětem pomoci:

- poznat podněty svojí zlosti a agresivního jednání,
- ovládat zlost a agresivitu a také ji odbourávat,
- lépe porozumět druhým, ale také sobě,
- uvědomit si agresivní pocity a umět je vyjádřit,
- navázat nové vztahy, které nebudou mít agresivní podtext,
- řešit konflikty klidně.

Ovšem víme, že všechny děti nejsou schopné komunikovat s ostatními. Mohou alespoň přihlížet, a tím se postupně přibližovat dění a získávat důvěru. Postupem času se některé z těchto dětí také zapojí a ze zkušeností jich není málo (Portmannová, 1996, s. 15- 6).

10.1 *Hry napomáhající demaskovat a ventilovat agresivitu*

Agresivní děti a mládež často nejsou schopny nalézt cestu k vlastním citům. To je velmi důležité k tomu, aby mohly vědomě vnímat pocity druhých. Musejí se naučit city jednoznačně vyjadřovat. Musejí přijít na to, že hněv a agresivita nejsou cizí žádnému člověku a mohou být zvládány a kontrolovány, pokud nemusí být potlačovány (Portmannová, 1996, s. 17). Příklad her viz příloha č. 2.

10.2 *Hry pomáhající poznat podněty naší agresivity*

Agresivita bývá reakcí na to, že nejsou uspokojeny naše potřeby a cíle. Častou příčinou agrese je to, že se domníváme, že svou vlastní cenu můžeme nalézt tím, že se budeme srovnávat s druhými a povyšovat se nad nimi. Pokud chceme pozitivně ovlivňovat sociálně agresivní děti či mládež, musíme jim dát prostor pro uspokojování jejich základních psychických potřeb (Portmannová, 1996, s. 28). Příklad her viz příloha č. 3.

10.3 *Hry pomáhající lépe porozumět sobě i druhým*

Tyto hry a cvičení pomáhají dětem zjišťovat, jak do této doby působily na druhé a jakým způsobem zatěžovaly sociální vztahy. Tím se učí vcítit se do role druhých a tím je také lépe pochopit a následně pochopit i sebe (Portmannová, 1996, s. 41). Příklad her viz příloha č. 4.

10.4 *Hry pomáhající zvládat podněty naší agresivity*

Zloba a agresivita mohou mít i zdánlivě malicherné příčiny. Mnoho dětí neumí zvládat napětí a proto reagují agresivně. Aby byly děti schopny pozitivně řešit konflikty, musejí se naučit ovládat vlastní zlost a kontrolovaně prožívat agresivní impulsy vůči druhým. V tomto případě mají zvláštní význam tělesně orientované hry a cvičení (Portmannová, 1996, s. 51). Příklad her viz příloha č. 5.

10.5 *Hry pomáhající budovat zdravé sebevědomí a sebeúctu*

Agresivní děti většinou působí na okolí velice sebevědomě, ale ve skutečnosti jsou nejisté a často závislé na tom, co si myslí druzí. Člověk se zdravým sebevědomím je schopen respektovat a vnímat své i cizí meze. Problém ale je, že děti s nízkým sebevědomím nejsou schopny přijmout cokoli pozitivního, a to proto, že předpokládají, že je okolí vidí negativně, tak jak ony samy vidí sebe (Portmannová, 1996, s. 72). Příklad her viz příloha č. 6.

10.6 *Hry pomáhající navazovat neagresivní vztahy*

Při navazování kontaktů s vrstevníky některé děti ztroskotávají i přes to, že se chtějí zařadit do kolektivu. Musejí se nejprve naučit neprosazovat jen svoje vlastní potřeby, ale umět se přizpůsobit druhým. Při hře je důležité dosáhnout toho, aby děti hrály spolu, nikoli proti sobě. Nezbytnost spolupráce k dosažení úspěchu mohou zkusit vnímat právě při těchto hrách a cvičeních (Portmannová, 1996, s. 81). Příklad her viz příloha č. 7.

10.7 *Hry pomáhající pokojně řešit konflikty*

Každý má jiné potřeby a zájmy. V kolektivu proto vznikají konflikty, vůči kterým bývají děti bezmocné. Proto se stává, že sahají k agresivním metodám, protože na každém

kroku mohou vidět, že právě toto jednání často zajišťuje úspěch (Portmannová, 1996, s. 92).

Bytí bez konfliktů a střetů je dost nemožné, proto není cílem se jim vyhýbat, ale naopak se naučit přemáhat je prostředky, které jsou přiměřené. To děti může naučit vzájemné úctě mezi sebou.

Interakční hry mohou přispět k lepšímu způsobu řešení problémů a také mohou snížit jejich četnost, což je také velmi důležité a žádoucí (Portmannová, 1996, s. 92). Příklad her viz příloha č. 8.

EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část bakalářské práce se zabývá průzkumem mezi dětmi druhého stupně Základní školy v Raspenavě a dále vyhodnocením tohoto průzkumu.

11 Cíl bakalářské práce

Zjistit informovanost žáků na druhém stupni o jevu šikany. Zjistit názory žáků na šikanu, co si pod pojmem představují. Zjistit, jak se žáci setkávají s jevem šikana ve školním prostředí.

12 Formulované hypotézy

Pro vypracování empirické části bakalářské práce byly formulovány následující hypotézy:

Hypotéza 1: Lze předpokládat, že správný význam pojmu šikana zná více než polovina (60 %) dětí druhého stupně základních škol.

Hypotéza 2: Lze předpokládat, že více než převážná většina (70 %) dětí druhého stupně základních škol šikanu odsuzuje.

Hypotéza 3: Lze předpokládat že, více než určitá skupina (10 %) dětí druhého stupně základních škol by bylo schopno poukázat na šikanu ve svém okolí za účelem pomoci.

13 Použitá metoda

Průzkum byl prováděn formou dotazníků, které byly distribuovány mezi žáky druhého stupně základní školy. Tato metoda šetření byla zvolena, jako nejvhodnější nástroj, protože dotazníky lze získat poměrně velké množství údajů za relativně krátkou dobu.

Šetření bylo realizováno v Základní škole v Raspenavě, kde se respondenty stali žáci páté, šesté, sedmé, osmé a deváté třídy.

Průzkumný vzorek se skládal z celkem 106 žáků druhého stupně základní školy.

Dotazník byl rozdělen na dvě stěžejní části, přičemž první část se týkala obecně pojmu šikana a zjišťovala informovanost žáků o tomto problému dnešní doby. Druhá část dotazníku byla zaměřena jen na žáky, kteří se se šikanou setkali „na vlastní kůži“. Dotazník obsahoval celkem 18 položek. V dotazníku byly především uzavřené položky, u kterých byly předem připravené odpovědi, tak i jedna položka, u které byla možnost doplnit další způsob formy šikany. Dotazník byl anonymní (dotazník – viz příloha č. 1).

Celkem bylo rozdáno 130 dotazníků a vyplněných se jich vrátilo 114. Osm dotazníků bylo nutno vyřadit z důvodu neúplného vyplnění. 106 jich bylo vyplněno řádně a použito v průzkumu.

14 Popis výzkumného vzorku

Tabulka 1: Věkově rozpětí respondentů

Věkové rozmezí	Počet respondentů
5. A (10-11let)	25
6. A (11-12let)	15
7. A (12-15let)	19
8. A (13-14let)	22
9. A (14-15let)	25

Tabulka 2: Poměr pohlaví mezi respondenty

Pohlaví	Počet respondentů
Chlapci	60
Dívky	46

Zkoumaný vzorek tvořilo 106 žáků druhého stupně základní školy, z toho bylo 60 chlapců a 46 dívek.

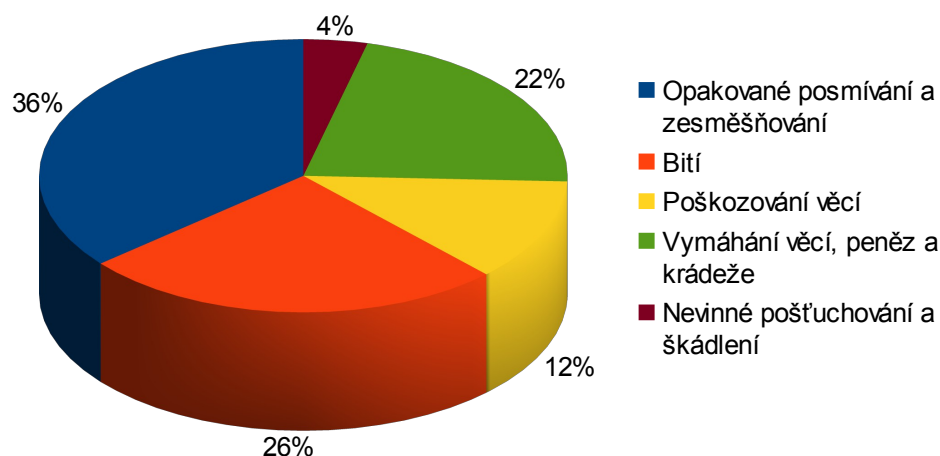
Z tabulek 1 a 2 vyplývá, že pohlaví mezi respondenty je docela vyrovnané. Chlapců je o trochu více než dívek. V každé třídě je klasické věkové rozmezí, kromě 7.A, kde je

věkové rozpětí 4 roky. Důvodem je jeden 14ti-letý a jeden 15ti-letý chlapec, kteří opakují ročník.

15 Vyhodnocení získaných dat

Dále se budeme zabývat analýzou výsledků průzkumu dalších položek dotazníku.

Položka č. 1: Co podle tebe znamená výraz šikana?

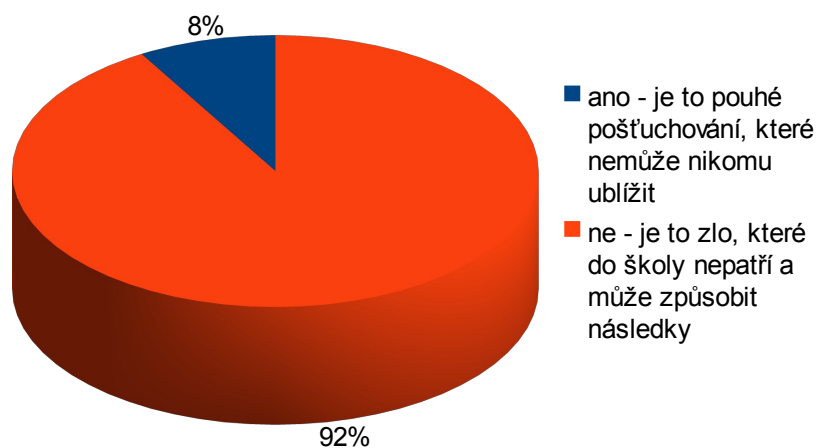
Graf 1: Informovanost o pojmu šikana

Z tohoto grafu vyplývá, že si nejvíce dětí pod pojmem šikana představí opakované posmívání a zesměšňování a to 36% respondentů. 26% respondentů přirovnává šikanu k bití, 22% respondentů bere šikanu jako poškozování věcí a 12% respondentů jako vymáhání věcí, peněz a krádeže. Pouhé 4% dotazovaných žáků si myslí, že šikana je nevinné pošťuchování a škádlení.

Tabulka 3: Informovanost o pojmu šikana

Možnosti šikany	Počet respondentů	% vyjádření
Opakované posmívání a zesměšňování	83	36%
Bití	60	26%
Poškozování věcí	28	22%
Vymáhání věcí, peněz a krádeže	50	12%
Nevinné pošťuchování a škádlení	9	4%

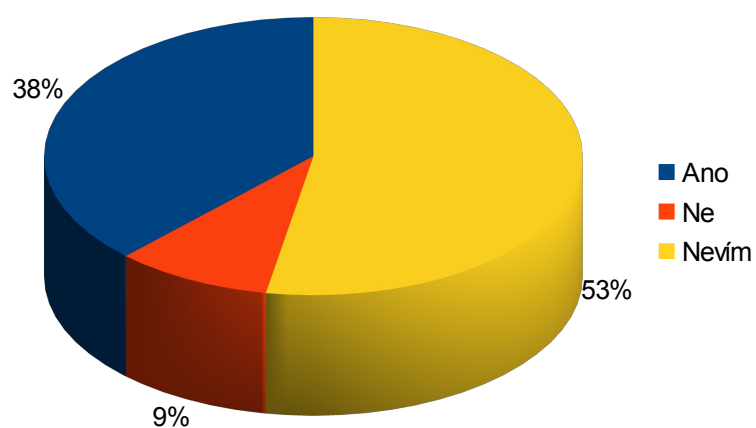
Položka č. 2: Myslíš si, že je šikana něco, co se dá tolerovat?

Graf 2: Akceptovatelnost šikany

Tento graf nám ukazuje fakt, že většina (92%) dotazovaných žáků šikanu odsuzuje a zbytek (8%) ji nevidí, jako zlo, které by bylo potřeba ze škol vymýtít. To je podle našeho názoru velmi dobré zjištění.

Položka č. 2: Myslíš si, že se šikanování vyskytuje na vaší škole?

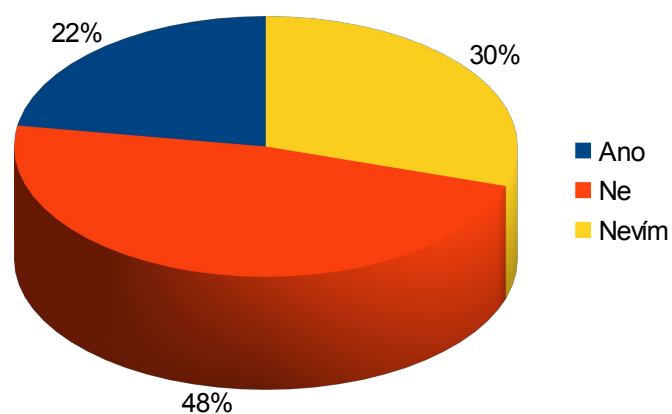

Graf 3: Výskyt šikany na dané škole

53% respondentů neví zda se šikana vyskytuje na jejich škole. 38% respondentů se domnívá, že se šikana na jejich škole vyskytuje a 9% respondentů si myslí, že ne.

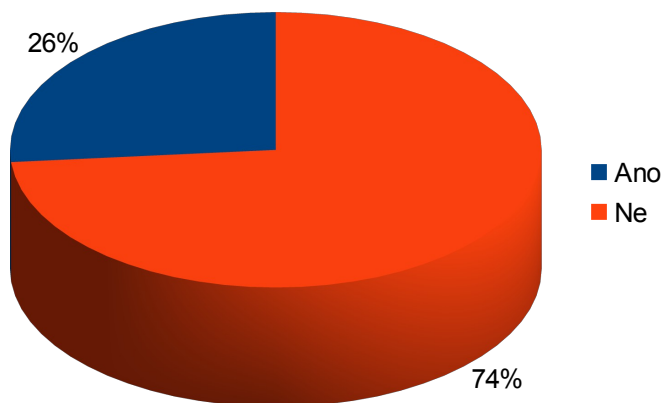
Položka č. 3: Myslíš si, že se šikanování vyskytuje také ve vaší třídě?

Graf 4: Výskyt šikany v dané třídě

Dle tohoto grafu se 48% respondentů domnívá, že se v jejich třídě šikana neobjevuje. 30% respondentů neví, zda se šikana v jejich třídě objevuje a 22% respondentů si myslí, že ano.

Položka č. 4: Šel/ šla jsi někdy do školy se strachem, že budeš šikanován/a?

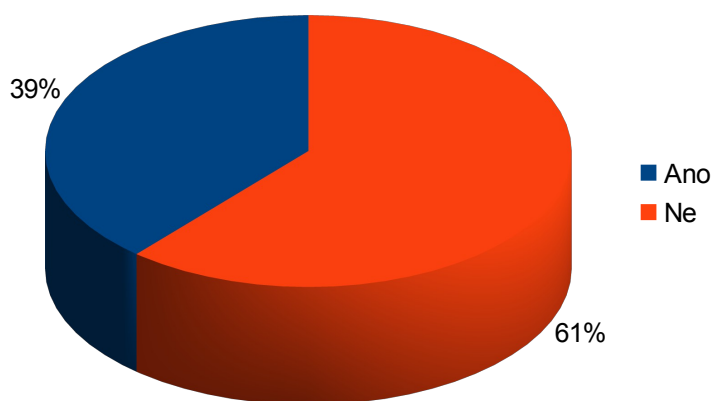
Graf 5: Počet dětí, které se bojí šikany ve škole

Tento graf nám ukazuje, že 74% dotazovaných respondentů nemá strach z šikany na jejich škole a 26% respondentů strach má.

Tabulka 4: Počet dětí, které se bojí šikany ve škole

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Ano	28	26%
Ne	78	74%

Položka č. 5: Byl/a jsi někdy u toho když někoho šikanovali?

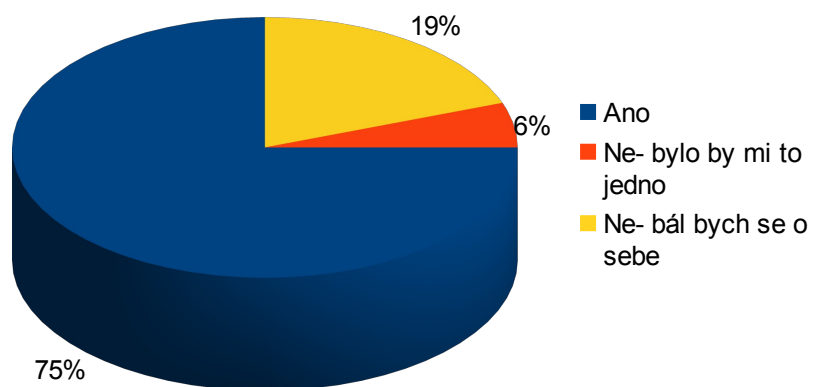
Graf 6: Četnost setkání se s šikanou jiného žáka

Z tohoto grafu vyplývá, že více než polovina dotazovaných žáků a to 61% nebyla přítomna šikaně ve svém okolí. Šikaně tedy bylo někdy přítomno 39% žáků.

Tabulka 5: Četnost setkání se s šikanou jiného žáka

Možnosti odpovědí	Počet respondentů	% vyjádření
Ano	41	39%
Ne	65	61%

Položka č. 6: Pokud by jsi byl/a někdy přítomen/a šikaně, zastal/a by ses šikanovaného?

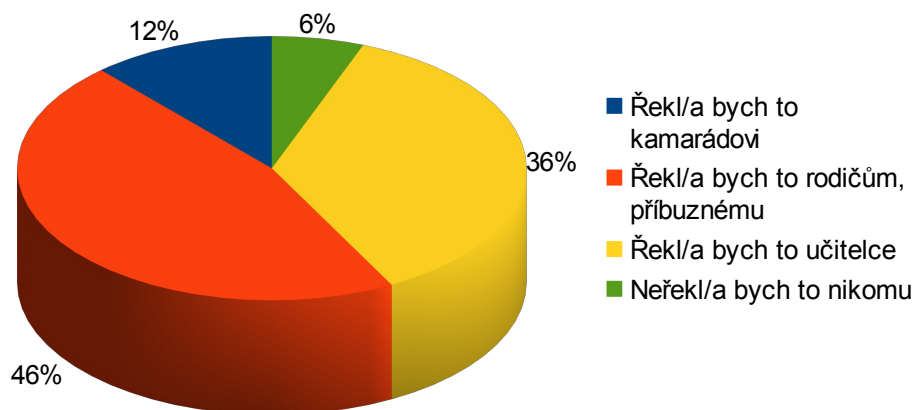
Graf 7 : Počet dětí, kteří by se zastaly šikanovaného

Většina dotazovaných žáků 75% se shodlo, že kdyby byli přítomni šikaně někoho druhého, tak by se ho zastali. Šikanovaného by se nezastalo z důvodu strachu o sebe 19% žáků a 6-ti% procentům dotazovaných by toto jednání bylo jedno, takže by se ho také nezastali.

Tabulka 6: Počet dětí, kteří by se zastaly šikanovaného

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Ano	81	75%
Ne- bylo by mi to jedno	6	6%
Ne- bál bych se o sebe	21	19%

Položka č. 7: Kdyby si byl/a šikanován/a, jak by si se zachoval/a?

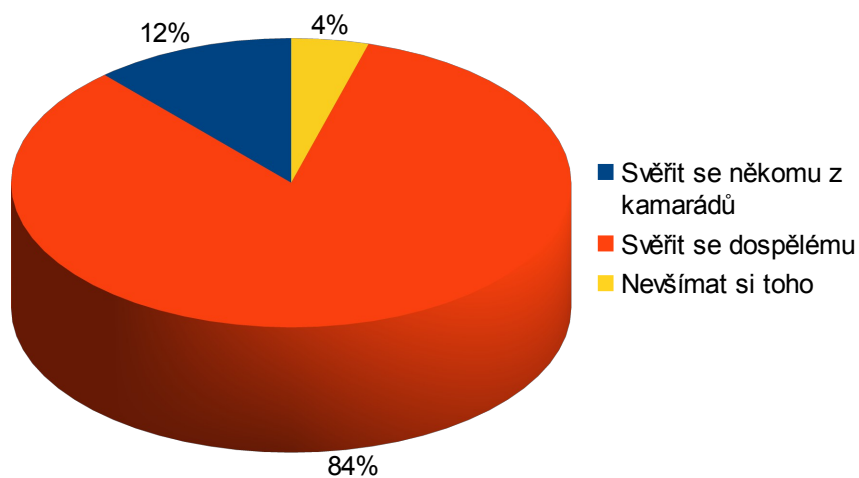
Graf 8: Reakce na případnou šikanu

O šikaně na svou vlastní osobu by se 46% respondentů svěřilo rodičům či jinému příbuznému. Učitelce či učiteli by se svěřilo 36% respondentů. 12% respondentů by se svěřilo alespoň kamarádovi. Pouze 6% dotazovaných by se nesvěřilo nikomu.

Tabulka 7: Reakce na případnou šikanu

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Řekl/a bych to kamarádovi	18	12%
Řekl/a bych to rodičům, příbuznému	71	46%
Řekl/a bych to učitelce	56	36%
Neřekl/a bych to nikomu	9	6%

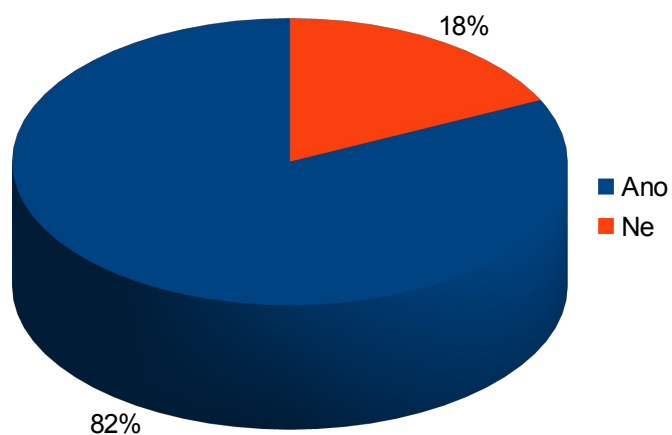
Položka 8: Jak bys poradil/a spolužákovi, o kterém víš, že je šikanovaný?

Graf 9: Možnost rady šikanovanému

Z tohoto grafu nám vyplynulo, že většina dotazovaných respondentů a to 84% by svému spolužákovi, který je šikanovaný poradilo, aby se s tímto problémem obrátil na dospělou osobu. Svěřit se kamarádovi by poradilo 12% dotazovaných žáků a rada pouze 4% žáků by byla nevšímat si toho.

Položka č. 9: Máš dobrého kamaráda, který by byl ochoten oznámit někomu dospělému, kdyby tebe někdo šikanoval, protože ty by si se třeba bál/a dalšího násilí, když něco povíš?

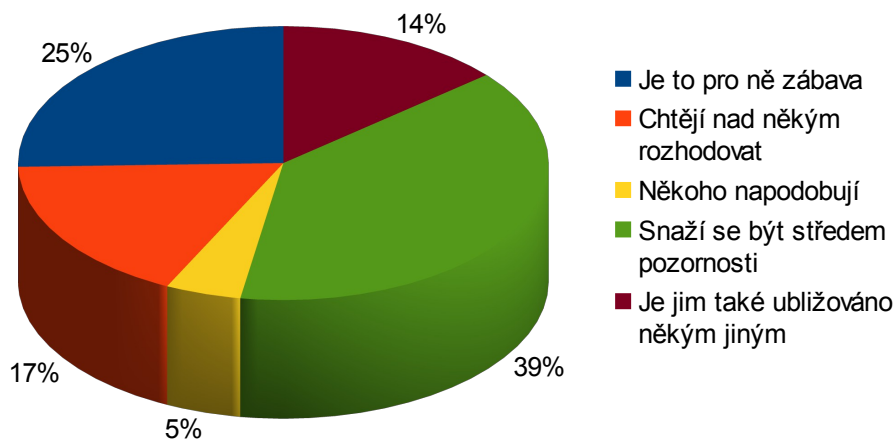
Graf 10: Počet dětí, kterým by pomohl se šikanou kamarád

Z odpovědí vyplývá, že převážná většina 82% dotazovaných žáků má kamaráda, který by byl ochoten oznámit šikanu za něho. Zbýlých 18% dotazovaných žáků takového kamaráda nemají.

Tabulka 8: Počet dětí, kterým by pomohl se šikanou kamarád

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Ano	87	82%
Ne	19	18%

Položka č. 10: Co podle tebe vede některé děti k šikanování?

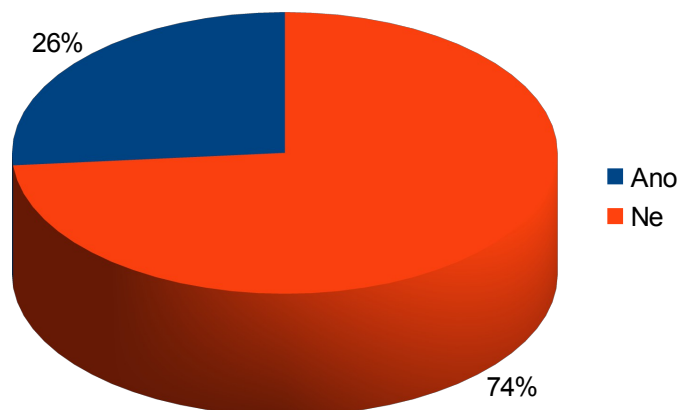
Graf 11: Důvody k šikaně

Z tohoto grafu vyplývá, že 39% dotazovaných žáků se domnívá, že důvodem k šikaně je být středem pozornosti. Pro dalších 25% je důvodem zábava. 17% dotazovaných si myslí, že důvodem k šikanování je moci nad někým rozhodovat. Fakt, že je agresorovi také ubližováno a proto páchá násilí na druhých si myslí 14% žáků. A 5% dotazovaných tvrdí, že důvodem je někoho napodobovat.

Tabulka 9: Důvody k šikaně

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Je to pro ně zábava	44	25%
Chtějí nad někým rozhodovat	30	17%
Někoho napodobují	8	5%
Snaží se být středem pozornosti	67	39%
Je jim ubližováno někým jiným	24	14%

Položka č. 11: Byl/a jsi někdy šikanován/a?

Graf 12: Počet šikanovaných dětí na dané škole

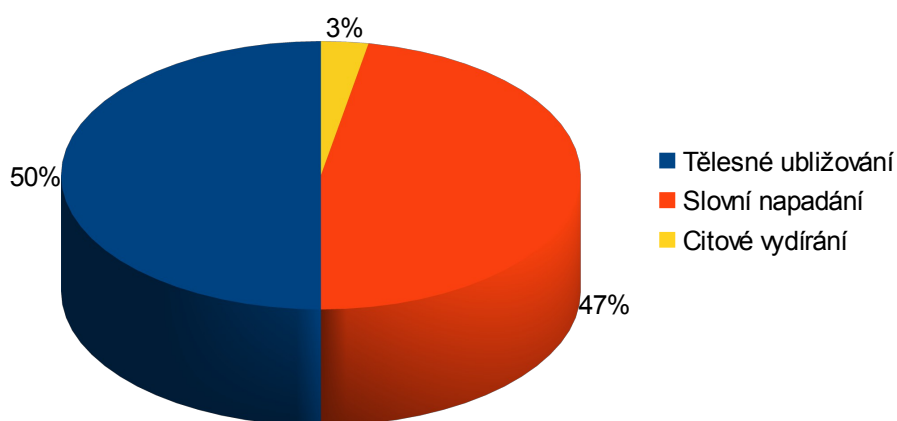
Většina dotazovaných žáků (74%) uváděla, že nikdy nebyli obětí šikany. 26% uvedlo, že někdy šikanováni byli.

Tabulka 10: Počet šikanovaných dětí na dané škole

Možnosti odpovědí	Počet respondentů	% vyjádření
Ano	28	26%
Ne	78	74%

Další část dotazníku vyplňovali pouze žáci, kteří se se šikanou setkali „na vlastní kůži“.

Položka č. 12: Jak šikanování probíhalo?

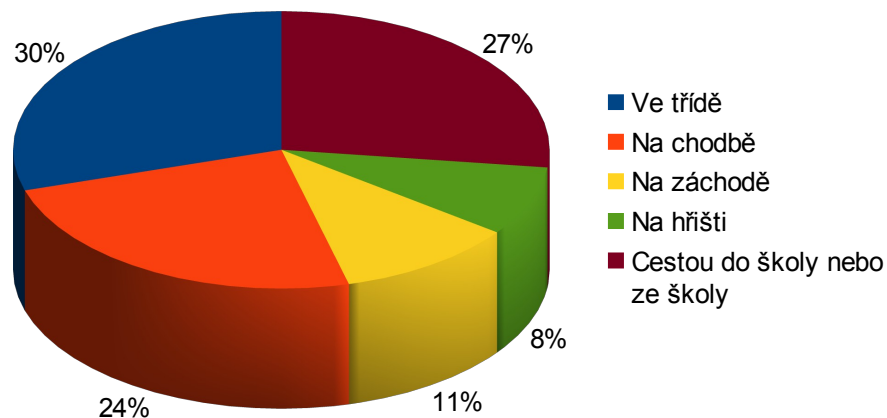
Graf 13: Forma šikanování

Z tohoto grafu vyplývá, že přesně polovina (50%) žáků, kteří uvedli, že byli obětí šikany, zažili tělesné ubližování jako formu šikany. Dalších 47% bylo slovně napadáno a 3% citově vydíráno.

Tabulka 11: Forma šikanování

Možnosti odpovědí	Počet respondentů	% vyjádření
Tělesné ubližování	17	50%
Slovní napadání	16	47%
Citové vydírání	1	3%

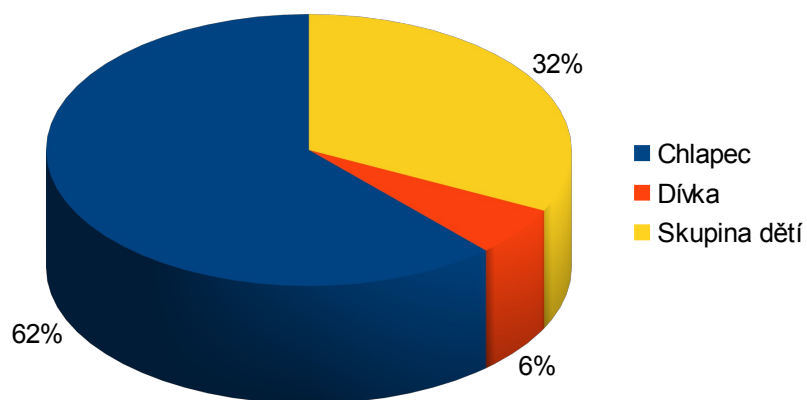
Položka č. 13: Kde k šikanování došlo?

Graf 14: Místo kde docházelo k šikaně

Z tohoto grafu se dozvídáme, kde bývá šikana páchána. Ve třídě uvedlo 30% šikanovaných žáků. Dalších 27% žáků uvedlo, že k šikaně docházelo cestou do nebo ze školy. Dalším hodně častým místem, které bylo uvedeno, byla chodba, kde bylo šikanováno 24% těchto žáků. Méně častou odpovědí bylo na záchodě (11%) a na hřišti (8%).

Položka č. 14: Kdo tě šikanoval?

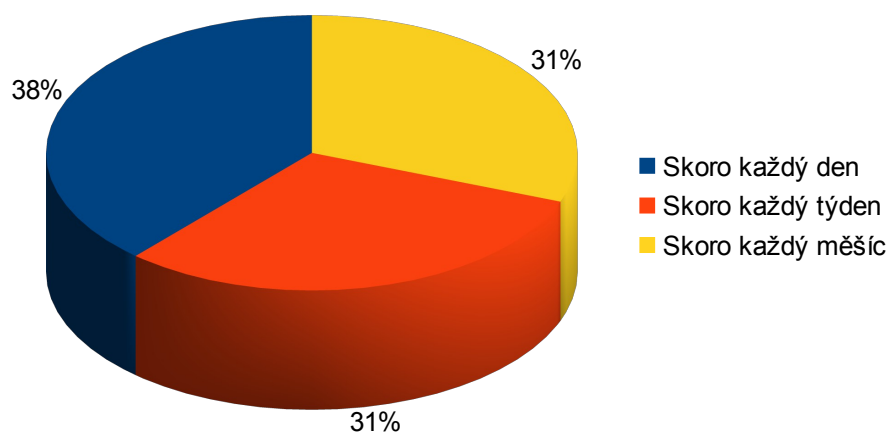
Graf 15: Iniciátor šikany

62% dětí uvedlo, že iniciátorem šikany byl chlapec. 32% respondentů bylo šikanováno skupinou dětí a 6% z nich šikanovala dívka.

Tabulka 12: Iniciátor šikany

Možnosti odpovědi	Počet respondentů	% vyjádření
Chlapec	21	62%
Dívka	2	6%
Skupina dětí	11	32%

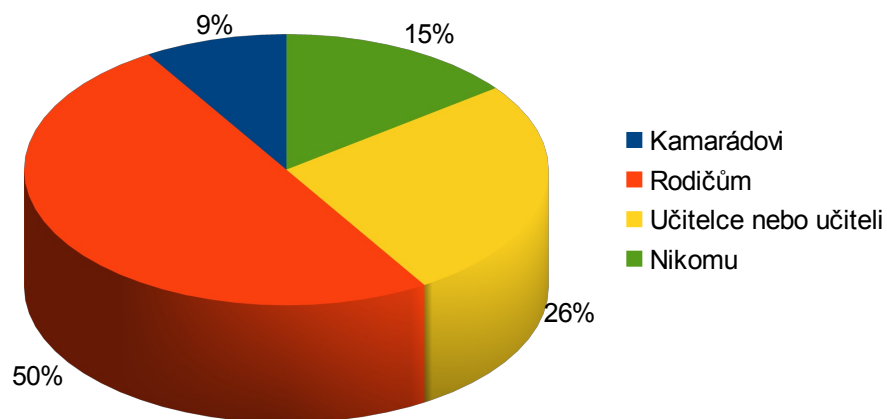
Položka č. 15: Jak často k šikaně dochází nebo docházelo?

Ilustrace 16: Četnost útoků

38% šikanovaných dětí uvedlo, že napadání probíhalo skoro každý den. Skoro každý týden bylo napadáno 31% dětí a stejný počet dětí bylo napadáno skoro každý měsíc.

Položka č. 16: Komu jsi o tom řekl/a?

Graf 17: Osoby, kterým se šikanování svěřili

O šikaně vůči své osobě se 50% dětí svěřilo rodičům. Učitelce nebo učiteli se svěřilo 26% dětí. 15% šikanovaných dětí se nesvěřilo nikomu a 9% se svěřilo kamarádovi.

Tabulka 13: Osoby, kterým se šikanování svěřili

Možnosti odpovědí	Počet respondentů	% vyjádření
Kamarádovi	3	9%
Rodičům	17	50%
Učitelce nebo učiteli	9	26%
Nikomu	5	15%

16 Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza 1: Lze předpokládat, že správný význam pojmu šikana zná více než 60 % dětí druhého stupně základních škol.

Hypotéza byla verifikována.

V grafu číslo 1 se dotazovaní respondenti v 36% domnívají, že šikana je opakované posmívání a zesměšňování. 26% žáků se domnívá, že šikana je bití. 22% žáků je přesvědčena, že se jedná o vymáhání věcí, peněz a krádeže. Pouze 4% žáků se domnívají, že šikana je nevinné pošťuchování a škádlení, tudíž není závažná. Z toho vyplývá, že většina dotazovaných respondentů zná správný význam tohoto pojmu.

Hypotéza 2: Lze předpokládat, že více než 70 % dětí druhého stupně základních škol šikanu odsuzuje.

Hypotéza byla verifikována.

Z grafu číslo 2 je patrné, že převážná většina, tedy 92% dotazovaných respondentů si myslí, že šikana není správná a 8% si myslí, že je to nevinné pošťuchování a škádlení.

Hypotéza 3: Lze předpokládat, že více než 10 % dětí druhého stupně základních škol by bylo schopno poukázat na šikanu ve svém okolí za účelem pomoci.

Hypotéza byla verifikována.

Graf číslo 7 nám odhaluje skutečnost, že 75% dotazovaných respondentů by poukázalo na šikanu ve svém okolí. 19% by na ni nepoukázalo z důvodu strachu o sama sebe a zbylých 6% uvedlo, že by jim to bylo jedno, tudíž by na šikanu také nepoukázali.

Závěr

Tématem předložené bakalářské práce bylo šikanování. Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak jsou žáci druhého stupně základní školy informováni o jevu šikana, dále zjistit názory žáků na šikanu, co si pod pojmem představují a v neposlední řadě zjistit, jak se žáci setkávají s pojmem šikana a šikanou jako takovou ve školním prostředí. Šetření probíhalo kvantitativním průzkumem, využitím dotazníkové metody. Vzorek respondentů byl tvořen 106 žáky druhého stupně Základní školy v Raspenavě od páté do deváté třídy.

Průzkumem jsme zjistili, že většina dětí vidí šikanu jako špatnou, která by se neměla tolerovat. Varovným zjištěním pro nás byl fakt, že na jedné škole, ve které výzkum probíhal, se objevuje skoro jedna třetina žáků, která se s šikanou setkala či setkává na vlastní kůži. Pozitivní bylo naopak zjištění, že většina žáků má ve svém okolí dobrého kamaráda, který by byl ochoten v případě potřeby pomoci. Převážná většina žáků také ví, co výraz šikana znamená, znepokojivá byla malá část respondentů, kteří se domnívají, že šikana je nevinné pošťuchování, které nemůže ublížit.

Dítě ve škole tráví velkou část svého času. Mělo by se tam proto cítit dobře, protože pokud je to naopak, jistě se to projeví nejen na jeho studijních výsledcích.

Šikana je dnes ve školách velmi rozšířeným jevem, tak rozšířeným, že ji mohou pedagogové považovat za zcela normální jev. Proto by měla být základním předpokladem řešení šikany změna pohledu na tento projev sociálně patologického chování na jeho závažnost. Proto by tato práce mohla sloužit jako jakási příručka či nástin šikany a její prevence.

Společnost by měla každému jedinci zajistit ochranu před bezprávím a násilím, ale žáci, kteří jsou svědky krutého chování mohou ztrácet iluze o dobře fungující společnosti. Často jsou mravní i zákonné normy porušovány a přes to to pro agresory neznamena nějakou komplikaci. Podobně potom mohou přistupovat k násilí tak, že proti tomu nic nedělají a co hůř, mohou to později zkusit sami.

Šikanu na školách lze značně omezit. Pedagogové obecně mohou přispět k tomu, aby pro děti byla škola místem, kde je právo dětí žít v bezpečí a svobodě naplňováno. K tomu poslouží dobrá informovanost pedagogů a povědomí o tom, jak s tím pracovat.

Co se týká samotné šikany, tak velice důležitá je včasná informovanost dětí obecně. Dětem je nutno od mala vštěpovat, že nikdo jiný nemá právo jim ubližovat. Měly by také vědět, že správná reakce na násilí není zase násilí, ale nastínit jim jiné možnosti, jak se tomu bránit. Vysvětlit jim, že mají spoustu možností, kam se s případným problémem obrátit, ať už jsou to rodiče, pedagogové či jiní dospělí v jejich okolí.

Navrhovaná opatření

Domníváme se, že jedním z nejdůležitějších opatření by měla být větší informovanost dětí o šikaně obecně. Velmi dobrou alternativou by bylo více besed poskytovaných odbornými pracovníky školy nebo externími pracovníky. Mimo průzkum bakalářské práce jsme zjistili, že snaha ze strany školských zařízení je, ale mnohdy nezbyývají finanční prostředky na tuto činnost, proto se s touto snahou potýkají pedagogové v rámci školního vzdělání, ale to je nejspíš nedostačující. Proto by další a vhodnou alternativou mohla být práce s dětmi na toto téma v rodinném prostředí, kdy by rodiče plnily funkci odborníků. Je to přece i v jejich zájmu, aby jejich dítě nepotkalo něco negativního, co by mohlo ovlivnit jejich studium a celkově život.

Ve školských zařízeních někteří pedagogičtí pracovníci působí jako preventisté šikany, ale bohužel nemají mnoho prostoru pro tuto činnost při dalších svých povinnostech vůči škole. Vhodné by tedy bylo poskytnout více prostoru pro tuto činnost jak pedagogům, tak i přizpůsobit studijní plán tak, aby to neomezovalo výuku jako takovou.

Z průzkumu předložené bakalářské práce nám vyplynulo, že informovanost o tom, co šikana vlastně je, je značně vysoká, ale jak se s tímto problémem potýkat, pokud nastane již tolik dětí neví. Proto by tato činnost měla být zaměřena především na prevenci a minimalizaci šikany.

Seznam použitých zdrojů

ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 2004. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-808-2.

BENDL, S., 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vyd. Praha: ISV. ISBN 80- 6642- 8- .

CARRINGTON, G., PARRY, J., 1997. *Čelíme šikanování*. Sborník metod. Praha: Institut pedagogickopsychologického poradenství ČR.

ČERNOCH, F. a kol., 1997. *Šikaně stop*. 1. vyd. Praha: AVIS. ISBN 80-86049-14-0.

DUBIN, N., 2009. *Šikana dětí s poruchami autistického spektra*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-553-0.

DUCHOŇOVÁ, I., 2009. Kyberšikana – fenomén dnešní doby? *Prevence*, roč. 6, č. 2, s. 4.

FONTANA, D., 2003. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vyd. Praha: Portál. ISBN 80- 178- 26-8.

KOLÁŘ, M., 2001. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M., 1997. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-123-1.

LANGER. S., 1994. *Mládež problémová: Její možnosti a uplatnění*. 1. vyd. Hradec Králové: Kotva. ISBN 80-900254-3-9.

ODYSSEA. 2013. *Učíme se zvládat vlastní agresivitu* [online]. [vid. 2013-10-15]. Dostupné z: http://www.odyssea.cz/soubory/c_lekce/3_3.pdf

ONDRÁČEK, P., 2003. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo 1.vyd., Praha: ISV. ISBN 80- 6642-18-6.*

PORTMANNOVÁ, R., 1996. *Jak zacházet s agresivitou: 150 her pro zvládnutí zlosti a agresivity*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-094-4.

ŘÍČAN, P., 1995. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P., 2010. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada. ISBN 978- 0- 47- 991-6.

ŠTURMA, J., 2001. *Šikanování a šikanování: jako pedagogický problém*. 1. vyd. Hradec Králové: LÍP. ISBN 80-902289-5-x.

VÁGNEROVÁ, K., 2009. *Minimalizace šikany*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978- 0- 367- 11-7.

Seznam příloh

- Příloha č. 1 – dotazník pro žáky druhého stupně základní školy, viz. s. 36.
- Příloha č. 2 – příklad her pomáhajících demaskovat agresivitu a ventilovat ji, viz. s. 33.
- Příloha č. 3 – příklad her pomáhajících poznat podněty naší agresivity, viz. s. 33.
- Příloha č. 4 – příklad her pomáhajících lépe porozumět sobě i druhým, viz. s. 33.
- Příloha č. 5 – příklad her pomáhajících naučit se zvládat podněty naší agresivity, viz. s. 33.
- Příloha č. 6 – příklad her pomáhajících budovat zdravé sebevědomí a sebeúctu, viz. s. 34.
- Příloha č. 7 – příklad her pomáhajících navazovat neagresivní vztahy, viz. s. 34.
- Příloha č. 8 – příklad her pomáhajících pokojně řešit konflikty, viz. s. 34.

Příloha č. 1

Průzkum šikanování – dotazník pro žáky

Třída: **Věk:**

Jmenuji se Lucie Lžičarová a jsem studentkou oboru Speciální pedagogika pro vychovatele na FP TU v Liberci. Tento dotazník je podkladem pro mou bakalářskou práci na téma: „Děti a šikana“. Dotazník je **anonymní** a bude využit pouze pro potřeby mé bakalářské práce. Odpovídejte prosím upřímně.

V dotazníku může být více alternativ odpovědí, vámi vybrané prosím zakroužkujte.

1) Jsem:

- a) chlapec b) dívka

2) Co podle tebe znamená výraz šikana?

- a) opakované posmívání a zesměšňování
b) bití
c) poškozování věcí
d) vymáhání věcí, peněz a krádeže
e) nevinné pošťuchování a škádlení

3) Myslíš si, že je šikana něco, co se dá tolerovat?

- a) ano – je to pouhé pošťuchování, které nemůže nikomu ublížit
b) ne – je to zlo, které do školy nepatří a může způsobit nehezké následky

4) Myslíš si, že se šikanování vyskytuje na vaší škole?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

5) Myslíš si, že se šikanování vyskytuje také ve vaší třídě?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

6) Šel/šla jsi někdy do školy se strachem, že budeš šikanován/a?

- a) ano
- b) ne

7) Byl/a jsi někdy u toho, když někoho šikanovali?

- a) ano
- b) ne

8) Pokud by jsi byl/a někdy přítomen/mna šikaně, zastal/a by ses šikanovaného?

- a) ano
- b) ne – bylo by mi to jedno
- c) ne – bál bych se o sebe

9) Kdyby jsi byl/a šikanován/a, jak by jsi se zachoval/a?

- a) řekl/a bych to kamarádovi
- b) řekl/a bych to rodičům, příbuznému
- c) řekl/a bych to učitelce
- d) neřekl/a bych to nikomu

10) Jak bys poradil/a spolužákovi, o kterém víš, že je šikanovaný?

- a) svěřit se někomu z kamarádů
- b) svěřit se dospělému
- c) nesvěřovat se nikomu
- d) nevšímat si toho

11) Máš dobrého kamaráda, který by byl ochoten oznámit někomu dospělému, kdyby tebe někdo šikanoval, protože ty by si se třeba bál/a dalšího násilí, když něco povíš?

- a) ano
- b) ne

12) Co podle tebe vede některé děti k šikanování?

- a) je to pro ně zábava
- b) chtějí nad někým rozhodovat
- c) někoho napodobují
- d) snaží se být středem pozornosti
- e) je jim také ubližováno někým jiným

13) Byl/a jsi někdy šikanován/a?

- a) ano
- b) ne

Poznámka: další část dotazníku vyplňují pouze ti, kteří byli někdy šikanováni

14) Jak šikanování probíhalo?

- a) tělesné ubližování (bití, tahání za vlasy, strkání....)
- b) slovní napadání (nadávky, urážky.....)
- c) citové vydírání (př. pokud mi to nedáš, zničím ti tvou oblíbenou věc)
- d) jinak, dopiš jak:

.....

15) Kde k šikanování došlo?

- a) ve třídě
- b) na chodbě
- c) na záchodě
- d) na hřišti
- e) cestou **do** nebo **ze** školy

16) Kdo tě šikanoval?

- a) chlapec
- b) dívka
- c) skupina dětí

17) Jak často k šikaně dochází nebo docházelo?

- a) skoro každý den
- b) skoro každý týden
- c) skoro každý měsíc

18) Komu jsi o tom řekl/a?

- a) kamarádovi
- b) rodičům
- c) učitelce nebo učiteli
- d) nikomu

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Příloha č. 2

Hry pomáhající demaskovat naši agresivitu

1. Agresivita na obrázku

Tato hra spočívá v tom, že každé dítě si ze starých novin vystřihne obrázek, který podle něj vyjadřuje agresivitu. Poté si je děti společně prohlížejí a rozebírají ty z nich, které největší počet dětí označilo za nejvýstižnější. Pokud je skupina dětí malá, mělo by se pohovořit o všech obrázcích znázorňujících agresivitu.

Vyhodnocení úkolu probíhá tak, že si pokládáme otázky typu: existují barvy, tvary nebo způsoby zobrazení, které byly vybírány často a zvláště snadno se ztotožňují s agresivitou? Jsou ve skupině děti, které si vybraly stejné nebo podobné obrázky?

2. Na tobě mě zlobí...

Při tomto cvičení může každé dítě říci v klidu jinému co si oněm myslí. Každá stížnost je formulována asi takto: „Nic proti tobě nemám, ale zlobí mě...“. Oslovené dítě musí vždy odpovědět a nesmí se ospravedlňovat: „děkuji, že jsi mi to konečně řekl/a“. Toto cvičení je dobré dělat v kruhu. Jedno dítě vždy vstane, jde k jinému, kterému chce říci svou výtku. Poté se posadí a jde na řadu další dítě. Takto to probíhá až do doby, kdy každé dítě, které chtělo vyslovit svou výtku vůči druhým dětem. Potom dostanou všechny děti možnost vyslovit své pocity a zkušenosti z cvičení.

Ptáme se dětí na otázky typu: Jak se cítily, když musely říct osobě, která je zlobí nejprve něco přátelského? Jak se cítily, když byly napadeny a nesmí se bránit? Ale také, jak se cítily děti, které se o slovo nepřihlásily.

Cvičení se musí používat opatrně a je zapotřebí velká důvěra ve skupině.

Příloha č. 3

Hry pomáhající poznat naši agresivitu

1. Vyloučený

Hra spočívá v tom, že děti se procházejí např. po třídě, jako by byly na vycházce a potkávají své známé. Podávají si s nimi ruce, usmívají se na sebe, něco si spolu řeknou. Potom jdou dál a pozdraví dalšího.

Je zde jedno dítě, kterého si nikdo nevšímá, a které se o tuto roli přihlásil dobrovolně. Toto dítě má za úkol někoho přemluvit, aby se s ním dal do řeči nebo mu alespoň podal ruku. V tomto okamžiku hra končí. Děti se mohou v této roli prostřídat.

Nakonec s dětmi hovoříme o tom, jak těžké bylo pro „odmítané“ dítě docílit toho, aby se s ním přeci jen někdo dal do řeči? Jak se při tom cítilo a jak se cítili ostatní, když toto dítě nesměli přijmou do kolektivu?

2. To mě štve

Děti sedí v kruhu, a každý namaluje na list papíru, který mají před sebou situaci, která v něm probouzí agresivitu. Obrázky se poté položí doprostřed kresbou dolů a promíchají se. Potom se postupně otáčejí a děti se pokouší identifikovat autora podle situace na obrázku, co daného člověka dokáže naštvat.

Cílem tohoto cvičení lépe si navzájem porozumět a nadále se vyhýbat situacím, které vyvolávají agresivitu u druhých.

Příloha č. 4

Hry pomáhající lépe porozumět sobě i druhým

1. Ženské a mužské role

Skupina dětí se posadí do kruhu a náhodně se sestaví dvojice děvčat a dvojice chlapců. Poté do kruhu vstupují vždy jeden chlapecký a jeden dívčí pár, kteří mají podle pokynů předvést nějakou činnost, např.:

- hádat se
- být k sobě nepříjemní
- utěšovat se
- být k sobě laskaví
- společně se bát aj.

Po skončení si ujasníme jestli chlapci a dívky vyjadřují své pocity odlišně?

Role se poté otočí a děvčata se snaží jednat , tak jako předtím chlapci a naopak.

Poté pokládáme otázku dětem: jak se cítily při výměně rolí?

2. Duševní příbuzenství

Ke hře si připravíme neprůhledný pytel, do kterého vloží každé dítě nějaký drobný předmět. Předměty se potom z pytle postupně vyndávají a skupina má hádat, ke komu se předmět nejvíce hodí. U každého předmětu by mělo být označeno více dětí a vždy by to mělo být zdůvodněno.

Poté se zjišťuje, jestli skupina našla skutečné vlastníky předmětů. Mají děti přiřazené ke stejným předmětům něco společného a uvědomovaly si to před tím?

Příloha č. 5

Hry pomáhající naučit se zvládat podněty naší agresivity

1. Kdybych měl zlost

Každé dítě napíše na papír, co dělají, aby překonaly zlost.

Příklady:

- hlasitě pískaly,
- jezdily na kole
- osprchovaly se
- vlezly si do postele
- obíhaly dům
- bušily do boxovacího pytle
- poslouchaly hudbu
- šly na procházku.

Nejoriginálnější nápady potom napíší na velký papír, který si vyvěsí ve třídě.

2. Moc a bezmoc

Tato hra spočívá v tom, že děti vytvoří dvojice. Jedno dítě z dvojice je mocné a druhé bezmocné. „Bezmocné“ dítě musí udělat vše co mu přikáže „mocné“ dítě.

Nesmí se nijak ublížit a vyžadovat nereálné úkoly. Porušení pravidel vede k okamžitému ukončení hry. Pravidla se udají předem. Po nějaké době se role vymění. Obě děti si zahrají obě role.

Po skončení se s dětmi diskutuje o tom, jaké je být „mocným“, a jaké „bezmocným“.

Příloha č. 6

Hry pomáhající budovat zdravé sebevědomí a sebeúctu

1. Stejní a nestejní

Každé dítě je jiné, ale přesto má s ostatními něco společného. Každé má svou vlastní hodnotu, a aby to poznaly, musejí mít možnost získat odpovídající zkušenosti.

Hra spočívá v tom, že děti se posadí tak, aby na sebe všichni dobře viděly. Dostávají postupně pokyny jako např. vstaňte a postupně se dotkněte toho, kdo má na sobě něco modrého, nebo dotkněte se toho, kdo má sandály atd.

Když se toto cvičení opakuje častěji, budou si děti více uvědomovat, co všechno mají společného, popřípadě v čem je každý jiný. Mohou zjistit, že ti co si moc nerozumí, jsou si v něčem také podobné.

2. Lepší stránka

Děti sedící v kruhu dostanou papír a tužku, napíší tři jména dětí, o kterých si myslí, že vyjadřují jeho nejlepší vlastnosti, např.:

- chytrý,
- čestný,
- ochotný,
- sportovní,
- veselý,
- rychlý

Děti by měly psát hůlkovým písmem, aby nebylo rozpoznat, kdo co psal. Papíry se vyberou, promíchají a dají doprostřed. Postupně si každé dítě vybere jeden papír, přečte ho a snaží se najít autora. Pokud tipovalo špatně, poradí mu spolužáci.

Poté se děti ptáme, jak se cítí, když o sobě mohou říkat pouze kladné věci? Liší se názor dětí, než jaký na sebe máš ty?

Příloha č. 7

Hry pomáhající navazovat neagresivní vztahy

1. Hladit ježka

Ne každé dítě projevuje zlost navenek. Některé děti se uzavřou do sebe, proto je pro ně, ale i pro jejich okolí důležité navázat pozitivní vztahy.

Tato hra spočívá v tom, že děti utvoří páry a jedno dítě hraje ježka. Schoulí se do klubíčka a představuje si, že je uzavřené. Další dítě se ho snaží vysvobodit tím, že ho hladí, mluví na něho, může s ním i kutálet atd. Nesmí však použít násilí. Poté se role vymění. Nakonec se hovoří o tom, jak se děti cítily v „klubíčku“ a při hlazení ježka.

Pokládáme potom dětem otázky. Čím se napětí nejlépe prolomilo? Cítily se všechny děti stejně, nebo existuje zcela odlišný názor?

Do této hry nelze děti nutit, neboť je velmi intimní.

2. Mluvicí ruce

Dvě děti si sednou proti sobě se zavřenýma očima a pokouší se rozvést rozhovor pouze rukama.

Otázky po skončení hry zní takto: podařilo se jim to? O čem se komunikovaly? Byly v pokušení pomoci si hlasem a jak často nebo v pokušení otevřít oči?

Úlohu můžeme usnadnit, když předem zadáme téma komunikace.

Příloha č. 8

Hry pomáhající pokojně řešit konflikty

1. Protokol konfliktu

Konflikty je důležité řešit s chladnou hlavou. Pomůže k tomu např. Hluboké dýchání, či procházka venku. V okamžiku, kdy se osoba dostane do klidu na papír si napíše protokol konfliktu, ve kterém odpoví na následující otázky:

- S kým jsem se pohádal?
- Čeho jsem chtěl dosáhnout?
- Čeho chtěli dosáhnout ti druzí?
- Co udělali nebo řekli ti druzí?
- Jak se teď cítím?
- Jak se teď mohou cítit ti druzí?
- Co bych mohl udělat pro ukončení sporu?
- Co by pro to mohli udělat ti druzí?

Pomocí tohoto by se měl dotýčný pokusit najít řešení. Teprve poté, když se mu to nepodaří, by měl pomoci pedagog nebo celá skupina.

Poté pokládáme otázky typu: jak těžké je analyzovat konflikt, na kterém se člověk sám účastní. Existují osoby, se kterými se musím neustále hádat? Proč tomu tak musí být? Co se pro ti tomu dá dělat?

2. Staré problémy

Cvičení spočívá v tom, že jsou znovu přehrávány spory, které mezi dětmi vznikly. Musí být alespoň jeden den staré, aby stačila přejít zlost. Spory jsou přehrávány buď účastníky, mezi kterými spor vznikl, nebo jinými dětmi. Skupina se poté snaží zjistit, o co ve sporu šlo a zda-li bylo možné sporu zabránit a jak.